

ÉDES ANYANYELVÜNK

XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

1992. JÚLIUS–SZEPTEMBER

ÁRA: 25 FORINT

A tartalomból:

Fábián Pál:
Enyeleg

Balázs Géza:
Papamobil, élő expo,
FAK

Lőrincze Lajos:
Kórházi jegyzetek,
gondolatok

Zimányi Árpád:
Kiknek van igaza?

I. Gallasy Magdolna:
Veronika törülközője
elveszett, és az élet
megy tovább

Koltói Ádám:
Kilóg a gebevirgács

Bachát László:
A stílus
maga az ember

Bencédy József:
Mit is mond?

Grétsy László:
A szerkesztő
postájából

Száz évvel ezelőtt, 1892. október 10-én született a nyugat-dunántúli Mihályiban Zsirai Miklós, a jeles nyelvész, egyetemi tanár, akadémikus. Bár „hivatalos” szakterületének a finnugor nyelvtudomány számított – a budapesti egyetemen a finnugor intézet vezetője volt, Finnugor rokonságunk című munkája az egyik legismertebb s legnagyobb sikert elért nyelvészeti mű –, nyelveművelőként is a korszak jelesei közé tartozott. Jól bizonyítja ezt pusztán az a tény is, hogy fél évtizeden át, 1932–1936-ig ő volt az akkori idők „Édes Anyanyelvünk”-jének, a Magyarországi nyelveművelő folyóiratnak a szerkesztője, illetve társszerkesztője.

Az évforduló alkalmából egy cikkének közlésével tisztelgünk Zsirai Miklós emléke előtt. Az itt következő írás nem másodközlés: rádió-előadásként hangzott el csaknem fél évszázaddal ezelőtt, s az előadás gépett szövegét leánya, Zsirai Jolán, a tudósi életmű hűségese gondozója bocsátotta rendelkezésünkre. A cikket, amely tehát most jelenik meg először nyomtatásban, örömmel nyújtjuk át olvasóinknak.

A szerk.

Szófaragók

Amikor a nyelv életéről, életjelenségeiről beszélünk, az *élet* szót átvitt értelemben, képletesen használjuk. Vigyáznunk kell tehát, hogy ez a képes beszéd tévedésbe ne ejtsen bennünket. A nyelv nem önmagában élő természeti adottság, nem a saját erejéből továbbfejlődő szervezet, amint egykor helytelenül hitték, hanem az emberi szellem alkotása, a beszélő embertől elválaszthatatlan lelki-fizikai tevékenység, az emberi művelődés terméke, gyermeke, de egyúttal dajkája, sőt szülő édesanyja is.

Az ember, a beszélő közösség, hol szemlátomást, hol észrevétlenül, de folyvást változik, s változik vele a nyelve is. Az életmód változása, az ismereti kör bővülése új fogalmakkal gazdagítja a műveltséget, s ezeket az új fogalmakat valahogyan meg is kell jelölni. A jelölőszükségletet legkényelmesebben, legdurvább módon az idegenből eltanult új fogalom eredeti idegen nevének szőröstül-bőröstül való átvételével lehet kielégíteni. Az így hevenyében átvett idegen szavak egyike-másika idővel meg szokott honosodni, hangalakjában hozzá szokott idomulni az új környezethez, úgy, hogy már csak a nyelvtörténeti kutatás tudja kideríteni jövevényt

voltát. Ilyen pl. a bolgár-törökből a honfoglalás előtt átvett *ökör, borjú, búza, szőlő, ír, szám*, a honfoglalás után a különféle szláv nyelvekből kölcsönvett *pogány, kereszt, utca, acél, család* stb. stb.

Az új fogalom másik, már sokkal magasabb igényű jelölő módja a saját nyelvi eszközök felhasználása: az ősi szavakat képző vagy egy másik ugyancsak ősi szó hozzátoldásával teszem alkalmassá az új fogalom jelölésére: *fest: kifest, festő, festék, festészet, kékfestő, szobafestő, festősegéd* stb.

Csendes, nyugodt időkben a nyelv fejlődése lépést tud tartani az élettel: a kifejezésbeli szükségletet minden megerősítés nélkül ki lehet elégíteni az idegen szavak átvételével és a természetes szóalkotás különféle hagyományos eszközeivel. Mikor azonban a fejlődés kitör a medréből, amikor a történeti események hullámai rohanvást torlódnak egymásra, amikor szellemi vagy művelődési átalakulás forradalmi forgatagában az új eszmék, fogalmak árja duzzad fel nyelvi kifejezőképességünk zsilibjei elé, akkor bizony elégtelennek bizonyul a rendes szóalkotó eljárás, és mesterségesen kell gondoskodnunk a jelölő eszközök előteremtéséről. Elkes

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók
Szövetségének
negyedévenkénti folyóirata

Megjelenik
a Magyar Tudományos Akadémia
Magyar Nyelvi Bizottságának
és a Magyar Nyelvtudományi
Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:
az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:
Balázs Géza
Kemény Gábor
Maróti István

A szerkesztőség címe:
1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27.

Postacím:
1364 Budapest, Pf. 122.

Előfizethető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4.,
közvetlenül vagy postautalványon.
Előfizetési díj: egy évre 100 Ft
Számonkénti ár: 25 Ft

Az Édes Anyanyelvünk
szerkesztőbizottsága:
Balázs Géza
Bencédy József
Deme László
Fábián Pál
Grétsy László
Kemény Gábor
Lőrincze Lajos
(a szerkesztőbizottság elnöke)
Maróti István
Rácz Endre

ISSN 0139-0457

Készítette:
CERBERUS Kft.
1054 Budapest,
Kálmán I. u. 23.
Telefon: 1323-5111
Felelős vezető:
Borbáth Gábor

Enyeleg

Egy magyar nyelvészből doktorálni szándékozó padovai olasz egyetemi hallgató járt nálam nemrégiben, és magyar szavak jelentései, jelentésárnyalatai felől faggatott; együtt keresgeltük a magyar szavak olasz megfelelőit. Többek között előjött az *enyeleg* szó is. Önkéntelenül elnevettem magam, és megjegyeztem: szép, kedves szó. Miért? – kérdezte.

Először is a jelentése miatt, feleltem. Az *enyeleg* ugyanis a férfi és a nő közti szerelmi játéknak arra a kedves, finom kezdeti szakaszára utal, amikor már mindkét félben felébredt a szerelem vagy legalábbis a vonzódás a másik iránt, de még egyikük sem akarja teljesen kiadni, elkötelezni magát, főképp a nő nem. Mesterien érzékelteti ezt Arany János a Tetemre hívásban, Kund Abigél vallomásaiban: „Birta szívem’ már hű szerelemre, / Tudhatta, közöttünk nem vala gát: / Unszoa mégis szóval »igenre«, / Mert ha »nem«: ő kivégzi magát. / *Enyelgve* adám a tört: nosza hát!” A versből az is kiderül, hogy az *enyeleg* a nők, nem pedig a férfiak magatartására, viselkedésére utaló szavunk.

Az ifjú olasz hölgy, magyarázatomat hallva, természetesen azonnal felfogta az *enyeleg* lényegét, de hiába kerestük olasz megfelelőjét. A mi szavunkhoz a legközelebb talán az olasz *amoreggiare* áll, de abban sokkal több a testiség, mint az *enyeleg*-ben; az olasz szó inkább *szeretkezik*-et jelent magyarul, ami – ugyebár – más. Nekünk vi-

szont van elég közeli szinonimánk az *enyeleg*-ésre; *évődik*; ami szintén lefordíthatatlannak bizonyult olasz nyelvre. És igazán nem tudom, hogyan mondhatnánk olaszul ezeket: *lány enyelegés*, *víg enyelegés*, *tréfás enyelegés*, *pajkos enyelegés* stb., amilyen szókapcsolatokat az értelmező szótár példaként felhoz.

S van szavunknak bizonyos korhoz kötöttsége is: számunkra ez a szó a múlt századot, annak is inkább az első felét, egy rég elmúlt kornak a hangulatát és tárgyait (bútorait, ruháit, cipellőit, szalagocskáit) idézi fel, egykor volt leánykák, de nőit támasztja föl, ha ma olvassuk, vagy ha esetleg még – választékos szóhasználatban – mondjuk vagy halljuk.

Szép szó az *enyeleg* a hangalakja miatt is. Igaz ugyan, hogy minden magánhangzója e, de a harmadik már zárt é, s ez változatosabbá teszi a magánhangzóképletet. A mássalhangzók mind zöngések, s az *ny* meg az *l* a különösen lágy hangok közé tartozik. A *g*-nek a hangzása sem kellemetlen.

Mindebből elvileg az következne, hogy nincs két egyenlő értékű nyelv, és jól, hűen fordítani egyik nyelvről a másikra voltaképpen lehetetlen. Gyakorlatilag mégsem ez a helyzet, mert amit az egyik nyelv veszít a révén, azt megnyeri a vámon és fordítva. – De a lényeg különben sem ebben van, hanem abban, hogy mindegyik nyelv azonos értékű a beszélői számára: a lelkek beszéde.

Fábián Pál

Tartalom

Zsiral Miklós: Szófaragók	1
Fábián Pál: Enyeleg	2
Virág Ernő: Nincs talán még elfeledve	4
N. Lőrincz Julianna: Neuralgikus, neurológikus vagy nyugtalanító? ..	4
Balázs Géza: Papamobil, élő expo, FÁK	5
Minya Károly: „Arktonik”	5
Lőrincze Lajos: Kórházi jegyzetek, gondolatok	6
Berényi Zsuzsanna Ágnes: Comenius	7
Zimányi Árpád: Kiknek van igaza?	7
Deme László: Búcsú Z. Szabó Lászlótól	8
Simon Zoárd: Féljünk-e a Danaidáktól?	8
I. Gallasy Magdolna: Veronika törülközője elveszett	9
Graf Rezső: Arany János, a nyelv művelő	9
Koltói Ádám: Kilóg a gebevágás	10
Zimányi Árpád: Humor a nyelvújításban	10
Deme László: Kazinczy-díjak, 1992	11
Holczér József: Döbbenetes?	11
Pontozó	12
Makra Zsigmond: Status quo	13
Minya Károly: Nyelvvédelem – környezetvédelem	14
Bachát László: A stílus maga az ember	14
Balázs Géza: „Nagy botrány lesz!”	15
B. G.: A magyar nyelv történeti nyelvtana	15
Szende Aladár: Egy új munkafüzetről	15
G. L.: Keresetlen sorok egy szerzőtárs könyveiről	16
Pásztor Emil: Egy fogalom = egy szó?	16
Z. Á.: Mondd és ird! – És olvasd!	17
Szathmári István: A <i>boldog</i> szó helyneveinkben	17
Olvásokink kérdezték, mi válaszolunk	18
Bencédy József: Mit is mond?	19
Grétsy László: A szerkesztő postájából	20



írók, költők, tudósok szoktak az ilyen kényszermunka, az ún. **nyelvújítás** elvégzésére vállalkozni.

Amikor a **nyelvújítás** vagy éppen a rosszalló, kárpáló értelmű **szófaragók** kifejezést halljuk, általában csak furcsaságok, torz szavak, meg kacagtatóan idétnel nyelvi szörnyetegek villódnak elénk. Eszünkbe jut a 'december' jelentésű **fagyjáró**, a 'barázdabillegető' helyett ajánlott **bilcsirta** (annyi mint: **billegető pacsirta**), a 'fülesbagoly' pótlására alkotott **fülbeg**, a 'zsiráf' jelentésű **foltos nyakorján**, a 'nyakkendő' értelmében használt **nyakcsavarászati mellfekvenc**, s mosolygó fölénynyel gondolunk Kazinczyra, Bugát Pálra, Helmeceyre, „ki a szókat elmetszi”, a Mondolatra, a körülöttük viharzó viták mulatságos viszontagságaira, s közben hajlandók vagyunk elfelejteni, hogy ez a XVIII–XIX. század fordulóján dúló élethalálharc századok művelődési mulasztását iparkodott pótolni, s minden furcsa viszontagsága ellenére is irodalmi és köznyelvünk új virágzó korszakát nyitotta meg.

A nyelvújításnak háromágú a működése:

1. új szókat alkot az új fogalmak kifejezésére; 2. megtisztítja a nyelvet az idegen élősdiek fojtogató siserehadától; 3. megszépíti, kellemessé csinosítja a nyelv arculatát, megrövidítve, zengze-sebbé finomítva a terjengős és bántóan egyhangú szavak testét. Tagadhatatlan, hogy sokszor túl-lóttek a célon. Pl. az ízlésben és önmérsékletben is előljáró Ka-zinczyt bántotta a **fülemile** szó, ezért lágyan csalogató, csattogó énekéről előbb **csalogány**-nak, majd utóbb **csattogány**-nak ne-vezte. Vajda Péter kevesellette az új származék kifejező erejét, ezért **dalabáj**-nak keresztelte át, egy pedáns természettudós pedig mindezeket elutasítva Linné szel-lemében a **bájdalú zenér** elneve-zést javallotta.

Szófaragóink azon a nézetten voltak, hogy a magyartás terén reájuk váró feladatokat, ha törík, ha szakad, el kell végezniök, pe-dig gondolhattak volna arra a ta-pasztalati tényre, hogy ötletes adomát, jó költeményt, talpraesett új szót bajosan lehet meg-rendelésre szállítani. A szófara-gók hírhedt atyamestere, Barcza-falvi Szabó Dávid meg is vallotta,

hogy nehéz dolog a szócsinálás: „Mondhatom, hogy ugyan füröd-tem az izzadságban, míg egy szót kicsináltam.” A legtöbb szó-csináló csak úgy találomra, leg-jobb esetben egy-két helyes vagy helytelen analógiára gondolva eszkábálta szavait, de voltak rendszeresen, szinte szab-ványosan dolgozók. A különben igen nagyérdemű termé-szettudós, Bugát Pál külön tudo-mányos rendszert, **szócsinánt** (szócsinálás-tant) épített ki, s an-nak szabályai szerint gyártotta, szinte iparszerűen, főleg a termé-szet- és az orvostudomány szak-területéről való 40 000 szavát. – Akadtak ún. „szóköltők” is, akik az alkotó ihlet istenáldotta percei-ben a semmiből teremtetek új szógyököket, s külön szektájuk volt az ún. „szóálmódók”-nak, akik az álom antennáján fogtak fel korábban ismeretlen hangso-rokat, s reggelre kelve már csak azt kellett eldönteniük, milyen fo-galom jelölésére alkalmazzák a párnáik közé hullt égi mannat.

Nyelvújítóink ismerték a szóal-kotás minden helyes útját-módját, s általában követték is azokat. Felújítottak egy csomó elavult ré-gi szót: (**aggastyán**, **áradat**, **csín**, **dísz**, **év**, **fegyelem**, **hon**, **ör**); álta-lánosítottak jó néhány tájszót: **avatkozik**, **betyár**, **burgonya**, **csa-pat**, **csokor**, **doboz**, **gyér**, **hanyag**, **hullám**, **iker**, **meder**, **páholy**; ter-mékeny szóalkotásmódjuk a szó-összetétel: **bérkocsi**, **szemüveg**, **zsebóra**; gyakran azonban meg-lehetősen önkényesen össze-összerántják az összetétel tagjait: **anyag** < **anyai**+**dolog**, **csőr** < **cső**+**orr**, **higany** < **híg**+**anyag**, **könnyelmű** < **könnyű**+**elméjű**, **ta-laj** < **talp**+**alja**, **elnök** < **elől**+**ül-nök**, **lég** < **levegő**+**ég**, **rovar** < **rovátkolt**+**barom**, **csipesz** < **csí-pő**+**eszköz**, **zongora** < **zen-gő**+**tambura**. – Legnagyobb szorgalommal és a vakmerőségig menő leleményességgel a képző-vel való szóalkotásnak amúgy is gazdag lehetőségeit aknázták ki szófaragóink. Mivel a szabályos eljárás eszközei nem elégitették ki őket, némi tudálékos okosko-dással tilosban kezdtek járni. Egy-két szó azonos végződését képzőnek tekintették, elvonták és új szavak alkotására használták. Ilyen koholt képzőik: **-ag**, **-eg** (az **anyag** és a **nyereg** végéről vonták el): **adag**, **tömeg**, **köteg**, **üteg**, **jel-**

leg, **összeg**; **-any**, **-eny** (az **arany** és a **főveny** végéről vonták el): **alany**, **horgany**, **sürgöny**, **villany**; **-ma**, **-me** (az **elme** és a **kelme** szóból vonták el, s alkották vele a **gyurma**, **érme**, **játszma**, **adoma** származékokat).

Kedvelt szokásuk a „förtelmes hosszúságú” szavak szebbé, köl-tőibbé rövidítése, az ún. szender-gő gyökök feltámasztása, a szócsonkítás: **diadal(om)**, **kő-peny(eg)**, **perc(enet)**, **dag(anat)**, **üdv(össég)**, **cég(ér)**, **cím(er)**, **gyök(ér)**, **cikk(ely)**.

A kereken 100 esztendőre te-hető nagy magyar nyelvújítás nem véletlenségg elszigetelt szü-löttje, hanem egész nemzeti éle-tünk átalakulásának, sikeres eu-rópaiasodásának szerves része, oka és következménye is volt. Köznyelvünk éppúgy élvezte üd-vösen gazdagító, tisztító és szé-pítő hatását, mint a magasabb tu-domány és az irodalom nyelve. A túlzó szertelenkedések és az in-kább egyéni hóbort torzszülöttei nem tudtak gyökeret verni, neve-lő levegő hiányában hamarosan összefonnyadtak, elpusztultak*, de ezrével maradtak ránk azok az alkotások, amelyek nyelvünk mai magas műveltségi rangjának nél-külözhetetlen biztosítékai, választe-kos stílusunknak állandó ékes-ségei. Próbálnók csak kiiktatni mai szótárunkból az **állam**, **általa-nos**, **egyén**, **elv**, **ellenzék**, **érv**, **fi-gyelem**, **főlény**, **gúny**, **iroda**, **jog**, **képviselő**, **köztársaság**, **jellem**, **válság**, **ügyvéd**, **nézet**, **őszinte**, **rendszer**, **siker**, **szabály**, **szellem**, **szenvedély**, **terv**, **vágy**, **áram**, **arány**, **étvágy**, **kórház**, **láz**, **mérnök**, **részlet**, **színész**, **művészet**, **rajz**, **hi-tel**, **ipar**, **kamat**, **szövetkezet**, **üzlet**, **honvéd**, **rendőr**, **divat**, **egyesület**, **kényelem**, **lelkész**, **öltöny**, **pincér**, **agy**, **elem**, **emelet**, **növény**, **rovat** stb. stb. szavakat! Próbálnók csak kitagadni őket, szóban és írásban menten sakk-mattok len-nénk! Mi tagadás, rásüthetnők egyikükre-másikukra a törvényte-lenség, a fattyúság bélyegét, de még ezekre is okosabb azt mon-danunk: haragudhatunk, hogy lettek, de örülünk, hogy vannak!

Zsirai Miklós

* E kérdéssel épp e számunk-ban külön cikk is foglalkozik: Hu-mor a nyelvújításban

(A szerk.)

Nincs talán még elfeledve...

Nincs! Még nincs!

De nem is a dalról esik most szó, amit a madár kérhetne számon csüggedt fiaitól Tompa Mihály allegorikus költeményében.

Hanem?

Egy méltatlanul üldözött, száműzetésre és kihalásra ítélt nyelvi kifejezésmódról, a címben is felbukkanó *van, lesz* + *-va, -ve* képzős igeneves szerkezetéről.

Nincs nap, hogy ne áradna felénk rádióból, tv-ből, újságokból, parlamentből az efféle kifejezések özöne: a jövő *biztosított*, a lakosság *jól ellátott*, a probléma *nem megoldott*, a kérdés *nem eldöntött*, a lehetőség *nem kizárt*.

Tímár György számtalan ehhez hasonló tömondatot sorol fel „Magyarul tanulok” c. cikkében (Magyar Nők Lapja, 1990. 13. sz.). Nem fűz hozzá semmilyen megjegyzést, hagyja, hogy ezek maguktól hasanak, támadjon csömöre az olvasónak ettől a töményen tált nyelvi hóborttól. Idézek a cikkből: „A lámpa fölgújtott, az előadás megkezdett, a nyelv elfelejtett...” Ez utolsó mondatból az ironikus néma vádon kívül az aggodalom is kicsendül, s a a baljós jövő is előre veti árnyékát: elfelejtjük nyelvünket.

Mi ez a sok szövégi *-t, -tt*? A sok múlt idejű melléknévi igenév fülcsattogása? Egy új nyelvi hóbort? Neomagyar nyelvpestis?

„Mert a nyelvnek is van pestises járványa,

Ha nem volna, csinál doktora, bábája”

– írja Arany János 1860 körül.

Mindenesetre károsan hat nyelvünk: elvesz dallamosságából, színtelenebbé, monotonabbá, kattogóvá silányítja, főképp pedig kiszorítja az odailóbb, magyarosabb kifejezésmódot!

Hát akkor miért nem mondjuk, írjuk így: a jövő *biztosítva van*, a lakosság *jól van ellátva*, a lehetőség *nincs kizárva* stb.?

Két riportertől is megkaptam rá a feleletet.

Mindegyiknek a *-va, -ve* igeneves szerkezet ment a szájára, sajnos csak véletlenül, majd – horribile dictu! – sürgősen bocsánatot kért az egyik a „magyartalanságáért”, a másik a „germanizmusért”.

Ez hát a magyarázat. A riporteri ítélet szerint a *van, lesz*, + *-va, -ve* képzős igeneves szerkezet magyartalan, germanizmus.

A riporterek piramidális tévedése kiszállt az éterbe, jó pár száz ezer ember hallotta. Így lettem tanúja én is egy nyelvi tévhit születésének – helyesebben újrászületésének, Isten tudja hányadik reinkarnációjának –, s tetten értem a bábáját is!

A két riportert állítása ugyanis hamis, és nyelvi babonát terjesztnek. Szepes Gyula nyelvészünk szerint nyelvi babonát terjeszt az a

nyelvész, nyelvművelő, író, tanár, újságíró vagy bárki más, aki helytelennek nyilvánít bármely olyan nyelvi eszközt, amely a nyelvhez tartozó elvek értelmében nem hibáztatható.

A két riporternak jócskán vannak elődei a szóban forgó nyelvi kifejezés idegen eredetűségének kinyilatkoztatását illetően. Évszázados viták darázsfészkébe nyúl bele az, aki e kérdést tanulmányozza.

Vissza kell dobnom a labdát a két riporternak és mindazoknak, akik a germanizmus bélyegét rásütik a létige + *-va, -ve* igeneves szerkezetre.

Ezt a mondatot (és az ehhez hasonlókat), hogy „a jövő biztosítva van” a német így fordítja le: „Die Zukunft ist gesichert”, ami szó szerinti fordításban így hangzik: a jövő van biztosított. A német nyelv tehát a magyar határozói igeneves szerkezetet múlt idejű melléknévi igeneves szerkezetté alakítja át a saját nyelvhelyességi szabályainak megfelelően. Ha visszafordítjuk magyarra, illenék a magyar nyelvnek megfelelő határozói igeneves szerkezetet választani. De nem ezt tesszük, hanem átvesszük az idegen szerkezetet, vagyis éppen ekkor esünk a germanizmus hibájába a szolgai fordítással!

A dolog tehát éppen fordítva igaz! Bagoly mondja ...

Legjobb nyelvészeink, íróink, költőink elvetik a germanizmus vádját Simonyi Zsigmondtól Lőrincze Lajosig, Arany Jánostól Illyés Gyuláig.

1986-ban jelent meg Szepes Gyula nyelvészünk kitűnő könyve Nyelvi babonák címmel, melyben a szerző sokoldalúan és rendkívül meggyőzően bizonyítja az idegen eredetűség vádjának képtelenségét, s kimutatja, hogy a létigével alkotott határozói igeneves szerkezet fogul és osztják nyelvrokonaink nyelvében is megtalálható. Így tehát ez tősgyökeres magyar szerkezet, amit az őshazából hoztunk magunkkal, gyökerei az ugor korból nyúlnak vissza. Az sem lenne hát csoda, ha több mint ezer év után el lenne feledve.

De nincs! Még nincs!

Fennmaradt a Jókai Kódex szövegében, Károli Gáspár bibliafordításában, Balassi, Pázmány, Csokonai, Arany, Tompa, Petőfi, Madách, Vörösmarty, Ady, Juhász Gyula és még sokak műveiben.

És természetesen – a nép ajkán.

Van hát tiszta forrás, amiből meríthetünk a szép magyar beszédhez!

Hogy ez a nyelvi kincsünk se legyen elfeledve!

Virágh Ernő

Neuralgikus, neurológikus vagy nyugtalanító?

Újságolvasóként, tévénézőként, rádióhallgatóként is hozzászokhattunk már az idegen szavak gyors iramú terjedéséhez nyelvünkben. Jól vagy rosszul, de szinte mindenki használ idegen szavakat. Ki azért, mert szakmájához tartozik, ki azért, mert divattá vált. Aki pedig közszereplésre adta a fejét, nagyon sokszor úgy érzi, attól lesz hivatalosabb a közlése, ha idegen kifejezésekkel tűzdeli. Ma már a helyesen szerkesztett, megfelelő jelentésben használt idegen szavakat és kifejezéseket nem kifogásolhatjuk, de a helytelen alakok ellen szólnunk kell.

A minap olvastam egyik megyei napilapunkban a következő mondatot: „...a két, régóta húzódó *neurológikus* kérdés végre lekerül a napirendről...” *Neuralgikus* kérdésről számtalanszor hallottam már, elfogadhatónak is tartom, bár nem nagyon tetszik. Viszonylag új keletű alakulat ez nyelvünkben, az Értelmező szótár és az Értelmező kézi szótár szócikkei között nem is szerepel. Az alapszó, a *neuralgia* főnév viszont megtalálható 'idegzsába' jelentésben,

míg a *neurológia*, amelyből a *neurológikus* melléknévet feltételezhetően képezte az általam idézett példa írója, ideggyógyászatot jelent. Az idegen szavak szótárában megtaláltam viszont a *neuralgikus* pont kifejezést, amelynek jelentésével a *neuralgikus* kérdés kapcsolatba hozható: „az a hely, ahol a nehézségek leginkább kiütkeznek.” (579. l.)

Valószínűleg nehezen megoldható, idegfeszültséget okozó, idegesítő kérdésre gondolt az újságíró, amikor a *neurológikus* kérdés kifejezést leírta, és nem az ideggyógyászat jutott eszébe. Két melléknév felcseréléséről van itt szó, amelyek közül az egyik, a *neuralgikus* 'idegesítő, nyugtalanító' jelentésben terjed nyelvünkben, míg a *neurológikus* az előbbivel hasonló hangzású ugyan, de alaki és jelentéstani szempontból is helytelen képződmény.

Mielőtt egy idegen szót, kifejezést alkalmazunk, nem árt, ha meggyőződünk szerkezeti és jelentésbeli helyességéről is!

N. Lőrincz Julianna

Papamobil, élő expo, FÁK Az elmúlt év divatszavai

Nemrégiben a rendszerváltás fontosabb divatszavait szemléltem (É. A. 1991/2.) az utóbbi években rendszeresen jelentkező divatszó-bemutatómban. Ismét elszaladt egy év, ves-sünk egy pillantást az elmúlt, 1991-es esztendő sokszor, olykor unásig is-mételt, koptatott szavaira.

A leggyakoribb közéleti-politikai közszavak bizonyára a következők voltak: *államháztartás, pártfrakció, frakciószakadás, parlamenti bizottság, hatpárti egyeztető tárgyalások, alkotmányosság, önkormányzat, munkanélküliség, talponmaradás, vállalkozás, privatizáció, hatalmi és ellen-zéki arrogancia, kárpótlás, csúszta-tás, költségvetés.*

Bizonyos események szorosan összekapcsolódnak az őket képviselő személyiséggel, s ezt az elnevezések is mutatják: *Kupa-program* (Kupa Mihály pénzügyminiszter programja), *Zétényi-Takács-törvény* (a tervezet szerint érvényét veszti a hazaárulás és az emberölés elvűlése), *Kónya-Pető-vita* (a két frakcióvezető nyilvános vitája a Testnevelési Egyetemen az előbbi „elvűlési” törvényről –, a megismételt televíziós közvetítés a vi-tastílus, a nyelvi konfliktusok értékelé-sére is alkalmat adott), *Surányi-ügy* (a bankelnök leváltása) stb. A politiku-sok nevével sok-sok szójátékot talál-nak ki, különösen a bulvárlapok. Pl. *torgyánkodik, torgyániáda, csurkapis-tás, ki-ugrin Emese* (ti. a keresztény-demokratáktól a kiscigányokhoz ült át a Parlamentben).

A világpolitikában időrendben elő-ször az *Öböl-háború*, majd a *jugo-szláviai konfliktus* (csonka, illetve *kis Jugoszlávia*) és a *Szovjetunió szét-esése* volt a legtöbbször emlegetett esemény. Egy sor jugoszláviai szerb és horvát település nevével kellett (vol-na) helyesen megtanulni s jól monda-ni ezeken a nyelveken, vagy használni a meglévő magyar megfelelőt. A Szovjetunióban nyár végén *puccs* tör-tént, s akkor még senki sem hitte, hogy az ebből győztesen kikerülő Gorbacsov már csak néhány hónapig lesz elnök: távozásával megszűnik a Szovjetunió, s létrejön a magyarra ki-csít „szépítve” fordított *FÁK* (*Függet-len Államok Közössége* – az utóbbi szó helyett a szövetség-et is lehetett volna használni).

A határainkkal kapcsolatban több esemény is megemlíthető – szavak köntösében. Júniusban megtörtént a *megszabadulás*: vagyis a szovjet csa-patok elhagyták Magyarországot. Ezért – a gödöllői önkormányzat kez-deményezésére – június utolsó vasár-napján minden évben megrendezik a *Szabadság napjá-t*. Sok híradás szólt határsértésekről (újabban befelé igye-keznek a határsértők), valamint a *bar-*

csi bombázás-ról. A jugoszláviai har-cok miatt sok menekült is érkezett, az országban *menekülttáborok*-at állítot-tak föl. Nyáron *török invázió* volt az országban: a Németországban dol-gozó török vendégmunkások Jugo-szlávia helyett hazánkban át tudtak csak hazajutni. Augusztusban pedig a *pápa látogatott el* hozzánk. A nyelv-használatban egy sor egyházi-vallási kifejezés újult föl, s egy új szó is szü-letett (talán Rapcsányi László rádióri-porter jóvoltából): *papamobil* (a pápa félig nyitott autója, amellyel körbejár a hívek között).

A belpolitikában előfordult esemé-nyek ugyancsak megteremtették a maguk kifejezéseit, divatszavait: *ön-kényes földfoglalás, gabonafoglalás, gabonaválság, tejválság, tojásmizéria*. Egész évben vita folyt a *világkiállítás-ról*, s közben szinte a szó is kiment a divatból, az *expo* egyre többet szere-pelt helyette. Az egyik elképzelés ilyen néven futott: *élő expo*. Mindennapos kifejezésekké lettek: *minimálbér, mun-kanélküliség, szolidaritási alap* (mun-káltatói és munkavállalói járulék) és persze: *devizaszámla, infláció* (és *megfékezése*), a *forint konvertibilitása* stb.

Hihetetlen gyorsasággal terjed a *természetgyógyászat*, egészen új szó-kincset, terminológiát hozva magával. Népszerűségének talán most ér tető-pontjára: a könyvkiadásban százával jelennek meg e témában könyvek. Hódít az *UFÓ-láz* is; alig van hónap, hogy ne vélnének *UFÓ*-kat, *zöldem-berké*-ket, *földönkívüli lények*-et látni valahol Magyarországon. Minden háztartásba betört a *svédcsépp* – bár a svédek nem igen értik, hogy miért éppen órúlok nevezték el. Az unásig sugárzott reklámok hatására ma már minden gyerek tudja, hogy mire jó a *Fogyi* és a *Mr. Hair* –, s nyilván hatá-sosak is ezek a szerek, mert ki lát 1992-ben túlsúlyos vagy kopasz em-bert Magyarországon. Hogy minden-ki? Hát, nyilván külföldiekről van szó, esetleg olyanokról, akik azok is akar-nak maradni.

A milyenségnél maradva a két leg-gyakoribb jelző: a *populista* és a *nép-nemzeti* (negatív stílusminősítéssel). Az újabb szerveződések közül a nyilván-nosságban a legtöbbet szerepelt talán a *Sajtószabadság klub*, a *Demokratikus Charta*, a *Tilos Rádió* (amely megtörte a frekvenciamoratóriumot). 1991-ben minden lakást elárasztottak a különféle ingyenes reklámlapok: *infók, extrák, su-pererek, szuperinfók, informátor-ok* – túl-nyomó többségükben nyelvi igényte-lenséget, sőt olykor ízléstelenséget is terjesztve.

A „szótermelés” természetesen 1992-ben is folytatódik.

Balázs Géza

„Arktonik”

Olvasáskor gyakran szembetalálko-zunk azzal a gondolattal, hogy nem tudjuk az adott szót pontosan kiejteni. Nem tudjuk, hogyan helyes. Természetesen most nem az angol nyelvre gondolok, ahol majd minden szót másképp ejtünk, mint ahogy írunk, hanem a magyarra. Nyelvünkben az idegen szavaknál és neveknél vetődik fel elsősorban ez a probléma.

Vannak „könnyű esetek”, amikor már mindenki tudja a helyes ejtést. Pl: Cor-vin (*korvin*), Controll (*kontroll*). Vannak olyan szavak, amelyek ejtések két le-hetőség is van, általában kétféleképpen ejtik. Pl: spray (*spré – szpré*), státusz – státusz. Ez utóbbi szóról elmondhatjuk, hogy ma egyre inkább terjed a státusz ej-tés – ez logikusabb, hisz ha a második s-t sz-nek ejtjük, az elsőnél is ugyanezt kellene tenni –, míg korábban elsősor-ban a státusz ejtés volt szokásos. Gon-doljunk csak például a státuszszimbólum divatos szóra! (Itt valószínűleg azért ej-tettek sz-t, mert az s+sz hangkapcsolá-tot sokan hosszú sz (ssz) hangnak vél-ték.)

A nonstop kifejezést hallottuk már úgy kiejteni, hogy *nonsztop*, holott a *stoptábla* helyett senki nem mondaná, hogy *sztoptábla*.

Tehát látható, nagy a zavar, ami azt bizonyítja, hogy az idegen szavakkal sokszor van gond. Azonban – lehet hi-hetetlen – az imént felvázolt baj a kiseb-bik. A nagyobbik az, amikor a kiejtésbeli ingadozás a (ma már) magyar(nak te-kinthető) szavaknál is bizonytalanságot okoz. A címben említett szó egy arcápo-ló szer tulajdonképpen. Írva: arctonic, ejtve: *arctonik*. Természetes, hogy egy kissé bizonytalanná válik az ember e szó kiejtésekor. Hiszen ha látta már a *to-nic* szót leírva, s ejtette is már *tonik*-nak, miért ne hihetné, hogy az első c-t is k-nak kell ejteni: *ark*. Észre sem véve hir-telen, hogy az összetett szó előtagja magyar szó: *arc*.

Jó fülű és fantáziájú eladónak kellett lennie annak, aki egy néni kérelmét ki tudta „bogozni”, amikor az *kombifixet* kért, holott combfixre gondolt. Mindezek után nem csoda, hogy vicc született ar-ról, hogyan kért a paraszt bácsika vo-natjegyet *Keglédre*.

Minya Károly

Kórházi jegyzetek, gondolatok

Együttérzéssel hallgatom Tökés László és Sütő András nekünk szóló kritikai megjegyzéseit arról, hogy mennyire gátolják a kisebbségek jogaiért folytatott küzdelmüket az itthoni kicsinyes beharcolók. A kisebbségek ügye nem lehet se hatalmi manipulációk, se politikai ambíciók része. Nyilvánvaló, hogy ezt a kérdést tapintatosan, felelősséggel kell végiggondolni és kezelni, hogy ne azoknak ártsunk, akiknek segíteni akarunk. De közömbösségre sincs jogunk, mondván, hogy a kisebbségi kérdés megoldása minden népnek belső ügye, amibe nem lehet, nem szabad beleszólni, intézzék el maguk között. Sajnos, látjuk az „elintézés” módját és eredményeit.

Régi beteg jött vissza felülvizsgálatra, s közben időt szakít, hogy hozzám is benézzon kérdésével, panaszával. Tudja ő jól, hogy mindenben a férfiak vannak előnyben, de valahogy nem tetszik neki a *feleség* szó, elnevezés. Gúnyolódásra is módot ad, hogy nem egész, nem teljes értékű, csak a fele, meg hogy az *egész+ség*-nek a *feleség* az ellentéte, és hát a férfi, a férj miért nem feleség, hiszen ő is házastárs, a másik *fele* ennek az egységnek. Mondom, hogy tulajdonképpen igaza van; tényleg furcsa, hogy így alakult ennek a szónak a jelentése. Mert a *felem* eredetileg mindkét nemet jelentette. Lám, a Halotti Beszéd kezdetén a *feleim* megszólítás is mindenkinek szólt, azt jelentette: barátaim, szeretteim. S a felebarátom (eredetileg *felem*, *barátom*) jelentése sem korlátozódik az egyik *fél*-re. Szentgálon is úgy szokták mondani: mindenki a maga fele-nyájához húz. Azaz: gazdag a gazdaghoz, szegény a szegényhez. De mi az a *ség* a *feleség* szó végén? Olyan nyomatékostó szerepű megtoldás, mint ami az *asszonyosság*, *uraság* szóban is van.

Ezt a rengeteg fóliánst! – mondja vizitkor I. főorvos úr, a könyveimre célozva. Nem provokálás nélkül, mert rögtön meg is kérdezi, hogy a *fóliáns* szó a kötés, a könyv alakjára, régiségére vagy a kötés anyagára vonatkozik-e. Jogosan, mert a köznyelvben a régi kiadványokat is szoktuk így nevezni, érthető módon: régen volt szokásban az ívrét alakú, nagy alakú, hajtogatás nélküli forma, kötés. Eredete a latin, 'levél' jelentésű *folium* szó.

Más beszédtemánk nem is volt az aznapi vizitkor.

Ki milyen sikerrel őrzi anyanyelvét a hazától távol? Nyilván a körülményektől s az egyéni adottságoktól függ. A napokban egy bámulatos példának voltam tanúja. Ferdinandy György látogatott meg, aki – mint tudjuk – magyar nyelvű környezettől elzárva él évtizedek óta Puerto Ricóban, ahol is egyetemi tanár. Csodálatos tiszta magyarsággal beszél! Minden idegen akcentus nélkül. Érdekes volna ennek titkát felfedni, bár lehet, hogy ő már megírta, csak én nem olvastam. Mint mondja, kislfiával már magyarul is beszélgethet, mert néhány évvel ezelőtt itthon voltak, s beiratták az Arany János-iskolába. Ennek az időnek az eredménye máig nem múlt el. Összel ismét hazatér családjával együtt, a pécsi egyetemen vállalt tanítást egy esztendőre. Lám – gondolom –, igazam volt, amikor azt ajánlgattam amerikai útjaim során, hogy küldjék haza néhány hónapra a gyerekeket a rokonokhoz; többet fog jelenteni nyelvtanulás szempontjából, mint néhány év esti iskola odakint. (Igaz, hogy ezért aztán kaptam is a fejemre az egyik kinti újságtól: íme, kibújt a szög a zsákból, „hazacsalogató”-t fogadtunk gyanútlanul.)

Hasonló, ha talán nem is egészen hasonló módon érdekes Kovács Andornak, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem egyik vezetőjének példája. A magyar rádió hallgatói is tanúi lehetnek, hallhatták Kovács Andor beszámolóját életútjáról, izes, kedves somogyi tájszólásban. Ez még kedvesebbé, vonzóbbá tette K. A. egyéniségét, aki – mint mondta – sohasem törekedett vezérkedésre, inkább szolgálni akart; nem irányító, dirigáló, hanem „első kaszás” akart lenni.

Nem tudom megállni, hogy egy kedves – vele kapcsolatos – emlékemet le ne írjam. Amerikába utaztam az „Itt-Ott”-konferenciára (ez volt a kisebbségek kérdéseivel foglalkozó tanácskozássok megszokott neve). Valamelyik európai repülőtéren – átszállásra készülve – az egyik utas meg-megnézett. Az volt a gyanúm, hogy magyar, s valahol már találkoztunk. Meg is kérdeztem, honnan jön. – Bázélból, felelte. – Bázélról nekem is kedves emlékeim vannak – mondtam. Egy nagyon barátságos magyar ember elkísért egy múzeumba,

mindent alaposan megmagyarázott, aztán bemutatta a várost, még ebédre is meghívott... Sajnos, a nevét elfelejtettem. – Segíthetek, mondta készségesen. *Én voltam az az ember.* Kovács Bandi vagyok.

Valakire panaszkodik az egyik fiatal betegársam, hogy milyen nehéz felfogású, milyen nehezen ért meg valakit. „Szinte a *szájába rágom*, mégsem érti” – mondja. Aztán rám néz, s tűnődik: ez a *szájába rágom* nyilván azt jelenti, hogy egészen közel hajolok hozzá, s aprólékosan, tüzetesen, szinte fölöslegesen részletezve, minden szót meg-rágva magyarázom, amit meg akarok vele értetni...

– Igen, mondom, így is értelmezhetjük. De eredetileg valódi szájbarágásról volt szó: a csecsemőnek, aki még nem tudta a vastagabb ételt megrágni, az anyja vagy más jól összerágta, s úgy adta – közvetlenül a maga szájából – az „összecsócsált” ételt a szájába. Én még emlékszem ilyesmire, magának ez nyilván furcsa, talán gusztustalan is.

Az arcáról láttam, hogy jól sejtettem.

Lőrincze Lajos

Éber szemmel, füllel

Foggyunk gyorsan!

Ugye, kedves Hölgytársaim, ilyenkor tavasszal mindannyian szeretnénk néhány fölösleges kilótól megszabadulni? Gyors, látványos fogyást ígérnek a napilapokban megjelenő hirdetések, de, aki nem akar többszáz forintot költeni a fogyásra, azoknak ajánlom a következő, jól bevált receptet. Nem kell koplalni, nem kerül sokba és garantáltan megszabadulhatunk 2 nap alatt más-

Valóban foggyunk gyorsan, kedves Hölgytársaim, de arra vigyázzunk, hogy a szükséges *j* azért maraggyon – pardon: maradjon – meg a *fogyjunk* szóban! (A mellékelt hibás formát Deák Ferenc salgótarjáni olvasónk fedezte fel egy újonnan alakult megyeszékhelyi lapban.)

Ebben az évben ünnepeljük Comenius János Ámos születésének négyszázadik évfordulóját. A nagy nevelő személye azért is közel áll hozzánk, mert életének négy emlékezetes esztendejét töltötte Lorántffy Zsuzsanna meghívására a sárospataki református iskolában. Nemcsak az iskola újjaszervezése fűződik a nevéhez, hanem több jelentős művét itt írta, és eredményesen oktatott sok kis magyar nebulót a legújabb ismeretekre. Több szempontból példa értékű módszerei, sokirányú munkássága, tiszta személyisége ma is tiszteletet ébreszt. Így volt ez régebben, így van századokkal halála után is. A nevét viselő társaság bizonyosság lehet erre.

Csak kevesen tudják, hogy Comenius nevét más tulajdonnévként is használták Magyarországon. Félreértések elkerülése végett rögtön megjegyzem, hogy nem személynévi használatról van szó. A tulajdonnevek ágas-bogas családjához ugyanis az intézménynevek különleges csoportja is hozzátartozik. Ezekről eddig nem esett szó. A szabadkőművesi páholyok nevei külön érdekes szóhalmazt alkotnak. Sajátos törvényszerűségeik megkülönböztetik őket a többi intézmény nevéétől.

Bizonyos általános tulajdonságaik beleillenek a tulajdonnevek megszokott rendjébe. Ilyen tulajdonnévi jellegzetességük a névdivat. A páholyneveket is koronként meghatározza a névadási szokás. A XIX. században kezdődött az a máig tartó szokás, hogy páholynévül valamelyik jeles történeti, művelődéstörténeti személy nevét szemelik ki. A nevek között íratlan szabályként csakis halott neve fordul elő. Nemcsak szabadkőművesek nevét választják a páholyok nevei közé. A páholy olyan ember nevét viseli, akit valamely tulajdonsága miatt a szabadkőművesek eszményképüké választanak. A páholy névadója szellemében kívánnak működni.

A „Comenius” páholy nevének a sok páholynev színes forgatagában is különösen érdekes a története. A páholy 1872-ben alakult a fővárosban „Zur Grossmuth” (A nagylelkűséghez) néven. A páholyneven kívül is német volt a páholy nyelve, a jegyző-

könyvek németül készültek. A XVIII. századi „Magnanimitás” (Nagylelkűség) pesti páholynevet élesztették fel. Latin helyett német nyelvű lett az elnevezés. A régebbi korban szokásos ajánlást sem felejtették ki a névből.

A páholy tagjai pesti polgárok: kereskedők, iparosok, kisebb számban mérnökök, hivatalnokok voltak. Akkoriban a köznapi életben a német nyelvet használták. A páholy összetétele később eltolódott a műszakiak irányába.

Tanárok, természettudósok alkották a páholytagság többségét. A kereskedelem és az ipar nyelve is fokozatosan magyarosodott, emiatt a német páholynev alkalmazhatatlanná lett. Ezért 1886-ban hivatalosan megváltoztatták a páholy nevét „Comenius”-ra.

Figyeljünk meg, hogy a cseh tudós neve a magyarságot jelképezte! Ennek két oka lehetett. Ismeretes, hogy Comenius a magyar Szeges család leszármazottjaként magyarnak tekinthető. Ezt azonban 1886-ban még nemigen tudhatták a szabadkőművesek. Valószínűbb, hogy Comenius Magyarországon eltöltött éveire utal a „megmagyarosodott” páholynev.

A páholy Comenius szellemében működött. „A tiszta emberi erkölcs követésére, a szellemi és erkölcsi nemesbedés faji, nemzeti, vallási, társadalmi és politikai pártállásra való tekintet nélkül leendő előmozdítására, a vallási és szellemi szabadság erkölcsi alapelveinek való hódolásra, a hazaszeretetre való lelkesítés színtására s a környezet terén kifejtett üdvös munkásság fejlesztésére” alakult a páholy.

Segítette a rászorulókat, felkarolta az ifjúság demokratikus irányú mozgalmait, megvédte az elesetteket. A „Galilei” Kör nem véletlenül kérte fel éppen a „Comenius” páholyt támogatójául. A „Comenius” páholy aztán az egész magyar szabadkőművesiséget bevonta a „Galilei” Kör támogatói közé. Azok pedig segítették az ifjúságot anyagilag és erkölcsileg, úgy, ahogyan az a „Comenius” páholy régi nevében megtalálható: „Nagylelkűen”.

Berényi Zsuzsanna Ágnes

Nincs igaza azoknak, akik így teszik föl a kérdést, és hasonlóan is válaszolnak rá!

Valami nincs rendjén sem a kérdéssel, sem pedig a felelettel. Első pillantásra talán nem olyan szembetűnő a hiba, bár – mondhatni – pofonegyszerű a javítás. Csakhogy a jelenség élőbeszédünkben már kezd riasztó méreteket ölteni, s emiatt könnyen rögzíthet bennünk a kifogásolt forma.

Mindössze néhány nap leforgása alatt figyelttem föl a rádió műsoraiban az alábbi mondatrészekre:

„...a tagoknak legyen igazai” (Kossuth, 1991. okt. 7. 21.25); „A versenyzőknek van még némi gondolkodási ideje” (Petőfi, okt. 19. 20.55); „Az embereknek nem történt baja” (Kossuth, okt. 23. 11.10); „A franciáknak volt a legnagyobb forradalmi hagyománya” (Kossuth, okt. 23. 12.50).

Mi a közös a négy idézetben? A mondatok szerkezete hasonló fölépítésű, de az állítmányhoz kapcsolódó -nak, -nek ragos részeshatározóval számban nem egyezik az alany. Érdekes magyarázata van ennek a gyors beszédben óhatatlanul jelentkező hibatípusnak. A többes számú részeshatározó szerkezetileg az állítmányhoz kapcsolódik, ám az alanyra is vonatkoztatható. A részeshatározónak ez a fajtája közel áll a birtokos jelzőhöz, hiszen könnyen alakíthatunk példainkból ilyen szószerveket: *a tagok igaza, a versenyzők gondolkodási ideje, az emberek baja, a franciák forradalmi hagyománya*. Itt tökéletesen megfelel, ha több birtokosnak (pl. az emberek) egy birtoka (*baja*) van.

Vizsgált mondatainkban azonban sajátos magyar szerkezettel találkozunk, amelynek pontos neve: birtoklást kifejező részeshatározó. Az indoeurópai nyelvekben állítmányunk ilyenkor külön szót használnak (német: *haben*, angol: *have*), de nyelvünkben a más alapfunkciójú létige tölti be ezt a szerepet. (A harmadik példánk ebben az egy dologban tér el a többi-től, egyébként hasonló jellegű.)

Ha a ragozási sor felidézésével válaszolunk a címbe li kérdésre, rögtön világossá válik az egyeztetési hiba:

nekem igazam van
neked igazad van
neki igaza van
nekünk igazunk van
nektek igazatok van
nekik igazuk van

Mondataink mind többes szám harmadik személyűek, és ennek megfelelően kell egyeztetni az alanyt a birtoklást jelentő részeshatározóval: *A versenyzőknek van még némi gondolkodási idejük. A franciáknak volt a legnagyobb forradalmi hagyományuk.*

A helytelenség valószínűsíthető oka, hogy ez az átmeneti mondat szerkezet megzavarja a beszélőt, és a birtokos jelző idézett példái befolyásolják gondolkodását. Több esetben pedig az egyeztetendő mondatrészek igen távolra kerülnek egymástól. Ez is hozzájárulhat a ragozási hibához, amely egyelőre csak a szóbeli megnyilatkozásokban fordul elő sűrűbben, nyomtatásban kevésbé.

Megvan tehát a felelet a címben fölített kérdésre! *Azoknak van igazuk*, akik szabályosan egyeztetik a megfelelő mondatrészeket.

Zimányi Árpád

Búcsú Z. Szabó Lászlótól

(Elhangzott a győri temetésén, 1992. július 5-én)

Megtisztelő feladat, de fájó kötelesség számomra, hogy a magyar kiejtési versenyek és a Beszélni nehéz! mozgalom több évtizedes tevékenykedése során összeforrott országos „Kazinczy-család”, az ezeket kezdetűktől fogva irányító Kazinczy-alapítványi kuratórium, s nemkevesebé az Anyanyelvápolók Szövetségének vezetősége és ma már határainkon túlra is kiterjedő népes tagsága nevében búcsút vegyek e felsorolt közösségeknek immár harmadik közös halottjától: Péchy Blanka és Körmeny László után most Z. Szabó Lászlótól.

Idestova egy emberöltő telt el azóta, hogy Péchy Blanka felajánlásából megszületett a Kazinczy-alapítvány, s annak egyik legszélesebb hatókörű ágazata, a helyes magyar kiejtés országos versenye, mely itt, a győri Kazinczy Gimnáziumban találta meg központját, irányító bázisát, s évi döntőinek meleg családi fészekét. E vállalkozás idekerülésében Z. Szabó László volt a fő érdem; s évről évre gazdagodó tartalmának, emelkedő színvonalának biztosításában is – bírva Kádár Géza, majd Hérics Lajosné igazgatónak s az általuk vezetett tanterületnek lelkes támogatását – ő maga mindenkor oroszánrészt vállalt.

Nem véletlen hát, hogy a pedagógusok közül elsőként érdemelte ki és nyerte el a Kazinczy-díjat, s hogy a versenyek egy-egy kerek évfordulója alkalmából – Wacha Imrével társulva – ő tekintette át e mozgalom történetét, előre mutató visszatekintést adva, s levonva belőle a hasznosítható tanulságokat. S az utóbbi években rendszerre tette, hogy a döntő alkalmából minden esztendőben újabb és

újabb Kazinczy-vonatkozású könyvecskével térhessenek haza a versenyzők és kísérő-felkészítő nevelők. Aminthogy lankadatlan buzgalmú kutatója maradt Kazinczy életének, életművének és sokoldalú hatásának.

Nem sokkal, talán egy évvel a rádió Beszélni nehéz! műsorának megindulása után, ismét csak ő volt az, aki kis csoportja élén az adások közös felolgozását kezdeményezte, majd tanítványaival országos felhívást tett közzé e példa követésére. Neki köszönhetjük hát a Beszélni nehéz! körök születését, ennek az egész országra kiterjedő szakköri tevékenységnek a megindulását. Meg azt, hogy e körök legérdekesebb tagjai hosszú évek óta nyári anyanyelvi táborba gyűlhetnek és gyűlhetnek össze itt Győrben, a Kazinczy Gimnázium vendégszerető kollégiumában; s hogy ez a nagyszerű lehetőség a diákok számára akkor is megmaradt, amikor a kezdetben közös mezőnyből kivált, s azóta évenként más-más helyen szerveződik a felnőttek, a szakkörvezető tanároké.

Vagy másfél évtizeddel ezelőtt, Fábián Zoltán felkérésére – akinek emléket az övéhez hasonló szeretettel őrizzük – Z. Szabó László volt a megszervezője és vezetője az Olvasó népert mozgalom keretében indult, beszéd- és magatartáskultúránk gondozásán fáradozó munkacsoportnak, s egyik szerzője az e közösség által kiadott Nyelvi illetlen című kiadványnak. A munkacsoport tevékenysége országos hatókörűvé szélesedvén, az ügy egyesületi formába kívánczott: az így alakult Anyanyelvápolók Szövetségének kialakításában, majd

egyik társelnökeként a vezetésében is, ugyancsak lelkesen és hatékonyan vette ki a részét.

Tudományos, írói, dramaturgi és szakirodalmi tevékenységéről nem szólok most; egy életrajzi monográfia hivatott ezt feltárni és részletezni. S nem mérhetem fel azt a hatást sem, amelyet az iskolában nevelőként, a városban és a megyében művelődéspolitikusként, az országban ismeretterjesztő előadóként gyakorolt ezrekre és ezrekre. Maradok a magunk portáján, az országos hatókörű beszédművelő tevékenységén. Így is csak vágóképeket tudtam felvillantani egy sokfelé terjedő folyamatgyűjtésből, amelynek megszakadása annyi, de annyi helyen hagy betöltendő űrt, befejezésre váró feladatot.

Péchy Blankára emlékezve mondtam: „Tudom, nincs pótolhatatlan ember. De megismételhető sem!” S ezért, ha többen, ha egymás közt felosztva is, teljesítenünk kell azokat a feladatokat, amelyeket az eltávozók reánk hagynak. Mert akkor tovább élnek, tovább hatnak.

Z. Szabó László híven teljesítette az „Itt élne, halnod kell!” Szózat-beli parancsát. Itt élt, itt halt meg; s a kezdő és a végpont közötti időt a társadalom szolgálatával töltötte ki. Velünk élt, s vele egy kicsit meghalt valami bennünk is. De értünk élt; s ha folytatjuk mindazt, amit elkezdett, akkor általunk és bennünk tovább él. És ha bennünk él, és ameddig bennünk él, akkor amíg mi élünk, ő sem hal meg egészen.

Nyugodalmat néki, s megnyugvást a hátramaradottaknak!

Deme László

Féljünk-e a Danaidáktól?

A mitológiai történet ismerős. Danaosz argoszi király leányai, a Danaidák (Danaizok), a rájuk kényszerített házasságot úgy kerülték el, hogy nászéjszakájukon megölték férjüket. (Van olyan változat is, hogy az ötven közül egy, Hüpermnésztra nem gyilkolt.) Ezért büntetésül az alvilágban lyukas vagy feneketlen hordóba szüntelenül hordják hiába a vizet, megtölteni képtelenek. A danaida-hordó ezért az eredménytelen, hiábavaló munka jelképe (franciául még az iszákos emberé is).

Miért írunk újabban Danaidák hordója helyett Danaida-ajándékról? Nevükhöz az ajándék(ozás) fogalma nem kapcsolódik, legfeljebb morbid és gyarló viccel gyilkosságukat mondhatnánk nászajándéknak. Mégis ezt olvassuk: „különös módon a miniszterelnök, az erdélyi arisztokrata Teleki Pál fogta fel leginkább a *danaida-ajándékban* rejlő veszélyeket”. Egy református lap már jó helyen keresgél, s tévedése nyomra is vezet: „Hozhat a pápalátogatás szép szavakat, tiszta evangéliumot, ünnepi mámort, vallásos élményt, mi bizony csak Laokoon szavaira gondolunk: Timeo Danaos et dona ferentes = félek a *danaidáktól*, még ha ajándékot hoznak is.” Nem a *danaidáktól*

kellene azonban félni, hanem a görögöktől. A görög *Danaoi* (latinul: *Danaei*) Danaosz leszármazottait jelöli, az argosziakat, tágabb értelemben a görögöket (különösen a Trója alatt harcolókat). Magyar fordításokban hol *danaoszok*, hol *danaók* alak található, s természetesen: görögök. Tehát: félek a görögöktől (*danaoszoktól*, *danaóktól*)...

Talán a német *Danaergeschenk* is okozhatta a *danaida-ajándék* torzszülemény létrejöttét. Csakhogy a *Danaer* sem *danaidákat* jelent, hanem a *danaoi* megfelelője, a *Danaergeschenk* tehát görög ajándék, a *danaoszok* (*danaók*) ajándéka: veszélyes, vészterhes ajándék az értelme (lásd a trójai faló), ettől kell félni. Az alvilági „ötven kárhozott bús asszony” (*Babits*) nem ad okot félelemre.

Annál inkább félhetünk feledékenységünkől, feleletlenségünkől. Mert a nemlétező *danaida-ajándék* tájékoztatatlanságról árulkodik. Nem kötelező antik utalásokat használni, de ha élünk az antikvitás emlékeivel, illenék pontosan ismerni őket.

Simon Zóárd

Veronika törülközője elveszett, és az élet megy tovább (Önsorsrontó reklámok)

Reklámszövegekről és a velük felidézett, a szavaikhoz kapcsolódó nyelvi háttérrel lesz szó, s arra utalok a példákkal, hogy mindig feltűnik, ha ez a kettő nem illik össze: szerencsés esetben tudatos vagy véletlen humorforrás, máskor viszont értetlenséget vagy ellenszenvet szül, s akár önmagá ellen is fordíthatja a nyelvhasználati ellentmondás a reklám szövegét. Ez akkor történik meg, ha a nyelvhasználati háttér az erősebb; ha gyengébb, akkor a nyelvi ízlés vagy a nyelvi árnyalatok sínylik meg a reklámtól.

„Veronika törülközőjét elfújta a szél” – olvashatjuk a plakáton, hogy utána megtudhassuk azt is, hogy mit tegyünk, kihez-mihez forduljunk például értékeink, tárgyaink megőrzése, biztonság vagy éppen a múlt pillanat megőrkítése érdekében. Igen, csak-hogy az olvasót nem rendíti meg az, hogy Erzsébet, Sára vagy Veronika elhagyta valahol törülközőjét, papucsát, még nagy fekete betűkkel írva sem. Az viszont talán igen, hogy van egy kötött szókapcsolat s egy bibliai történet, amit eszünkbe juttat a dolog: talán mindenki (vajon a reklámszerző is?) ismeri, *Veronika kendője*-hez, a krisztusi kínszenvedéshez kapcsolódik. Tehát nem vidám, még csak nem is könnyed, nincsen strandhangulata.

Ha a reklámban erről a Veronikáról van szó, akkor rossz a választás. Rossz a szó megválasztása is, az ő nevét s kendőjét nem mondhatjuk se *Veronika kendője*-nek, se *Vera sálja*-nak, *Veronika zsebkendője*-nek, se másnak, a magyar nyelvhasználatban ez kötött: *Veronika kendője*. Nem jó a választás azért sem, mert – a (játékosnak szánt?) szócserével, fordítással is, és magával a szép bibliai történetnek reklámügyletekbe való bevonásával is – sérti a jóérzést, a jóízlést.

Lehet, hogy szándékosan, figyelemfelkeltésre törve készült így a reklám, s lehet, hogy csak egy rossz (meggondolatlan vagy tájékozatlan) fordítás. Még az is lehetséges, hogy valóban egy mai Veronikáról és strandholmijáról akartak beszélni, bár ebben az esetben is zavaró a félreérthetőség, arról nem is beszélve, hogy így nincs elég komoly alapja a reklám felhívásának. Nem hiszem, hogy ez a reklám sikeres lesz, mint ahogy valószínűleg nem lenne az más, hasonlóan „elveszett” dolgok bevonásával sem: „Attila koporsója, Petőfi csontváza elveszett, elfújta a szél...”

Egy másik reklám (szóbeli, rádiós) valami olyasmiről szól (ha tudnám, se idézném pontosan), hogy nyisson folyószámlát, tegye a pénzt a bankba stb. Csattanója pedig egyik szólásunk: „s az élet megy tovább!” Nyil-

ván azt akarja ezzel mondani, hogy akkor azzal mi levettük a terhet a válláról, nincs már több gondja vele, mehet, élheti az életét... Valahogy úgy akarhatták tehát befejezni, ahogyan a mosás után rögtön jó frizurát adó samponreklám záró jelmondata hangzik: „Csak megmosom a hajamat, és már mehetek is!” – Csakhogy: mikor szoktuk használni azt a szót, hogy „az élet megy tovább”? Jellegzetesen valamilyen veszteség után állunk elő vele, és többnyire *de*-vel kezdjük. A veszteség lehet tragikus: haláleset, baleset, ilyenkor vigasztalónak, erő adónak szánt vagy önerősítő-önáltató ez a mondatocskája, arra ösztönöz, hogy minden baj, nyomorúság után azért az életet folytatni kell; lehet kisebb szomorúság feloldója is: „de ki törődik az én bajaimmal, hja, az élet megy tovább”. Szólásunk elhangzását tehát kisebb-nagyobb baj, csapás, szomorú dolog szokta megelőzni. Ki fog akkor abba a reklámozott pénzintézetbe bemenni?! Még ha utána megy is az élet tovább... Azt hiszem, a jó nyelvérzékű ember ösztönösen elkerüli. – Mit ajánlhatunk inkább a reklám végére? Talán: „egy gondnal kevesebb”, vagy: „aztán szabad a pálya”; mert az se lenne valami jó, hogy „aztán fel is út, le is út!”

Biztosan tudtam viszont, hogy mit javasoljak abban a büfében, ahol – egyébként finom – portékáik egyikét így „reklámozzák”: TÚROS PALACINTA. Ez azt jelenti, mondtam a tulajnak, hogy sebes, fekélyes a palacsintája. Elveszi így a kedvet tőle! A *túr* azt jelenti: 'seb', a *túros* 'sebes', éppen ezért *túros* annak a szegény szőlősbeli közös lónak a háta. A palacsintában viszont *túr* van, ezért *túrós*. (Hosszú *ó*-val, mint a *szűrő* – *szűrős*, *fűrő* – *fűrős*, és nem rövid *o*-val, mint a *hús* – *húsos*, *ríz* – *ríz-s*, *gúny* – *gúnyos*, *túr* – *túros*!) Hit-ték is ezt ott, meg nem is. A felirat megmaradt, igaz, a vevők is. Talán jobban hisznek a szájuknak, mint a szemüknek. Vagy valószínűbb, hogy ma már nem ismeretes ez a régi *túr* főnév, annyira sem, ahogyan még néhányan azért gondoljuk.

A reklámokkal, feliratokkal (cégnevekkel stb.) azért érdemes vigyázni. Veronikák, szomorú szólások és talán még *túr*-ok is (másféle válogatásban pedig másféle példák) ronthatnak a reklámozó üzletén. És apránként rontanak a nyelvérzéken, stílusérzéken, nyelvi ízlésen is. Az előbbire még (ki-vülállóként) rámondhatjuk, hogy „ja, az élet megy tovább...” De az utóbbira nem.

I. Gallasy Magdolna

„...Sejt a dologhoz valamit”

Arany János, a nyelv művelő

Születésének 175. évfordulóján emlékezzünk rá. „Megindultan tekintünk emlékére – írta Kosztolányi 1932-ben. – Mindig együtt fogjuk bámulni őt és anyanyelvünket, melyet a legmagasabb tökélyre emelt.”

Két idézettel szeretnénk olvasóink figyelmét felhívni egyik legnagyobb nyelv művelő szellemi örökségére.

„Íróink közül többen foglalkoztak a nyelv helyességgel, de valamennyiük között Arany János értett hozzá legjobban. Őbenne voltak leginkább egyesítve azok a kellékek, amelyek illetékesé tehetnek valakit arra, hogy félkezezzel az efféle kérdésekben. Apai, anyai ágon egyaránt tösgyökeres magyar családból származott, és színmagyar vidéken született, ott töltötte gyermek- és ifjúkorát is, Nagyszalontán, az egykori «szabad hajdúfészekben». Ott vetette meg alapját magyar nyelvtudásának, ott tanulta meg egész életére a jóízű népies beszédet, ahogy maga hálisan mondja: «azon nép közt, melynek a Toldi nyelvét köszönöm». Ott tett szert megbízható nyelvérzékre, arra, amit sokan egyetlen döntőbíróknak vélnek nyelv helyességi dolgokban. Csakhogy ő tudta azt is, amiről sokan hajlandók megelégedezni, hogy az ép nyelvérzékre hivatkozás sem mindenkor biztos, ha az illető a népnyelvet minden vagy minél több szójárásban nem ismeri. Egy-két vidék tájszólásának ismerete megcsalhatja. Kitérően ismerte ezenkívül az irodalmi nyelvet, mert szívesen gyermekkorától kezdve sokat és sokfelé olvasott. Teljesen otthonos volt a régi magyar nyelvben, annyira, hogy bírálatot mert írni Mátyás Flórián szakmunkájáról, a Magyar nyelvtörténeti szótárból adott ízelítőről, s ebben a bírálatban szerényen, de önéreztessen így nyilatkozott magáról: «...bár szaktudósnak e sorok írója magát nem tartja, vagy kilenc évig ő is forgatta nyelv emlékeinket s régibb íróinkat, nagy részüket el is olvasta, legalább, ami nyomtatásban megjelent; és így ha talán nem ért is, de sejt a dologhoz valamit.» (Nagy J. Béla)

„Nem ismerek az egész földgolyón nagyobb művészt Arany Jánosnál, sem az élők, sem a halottak között.

Az ilyen megállapításokat általában felelőtlennek, gyermekesnek tartom. Mégis le kell most írnom, mert ezt érzem.

Van némi összehasonlítási alapom is. Hat-hét nyelven olvastam a világ legnagyobbjait.

Soha nem találkoztam még költővel, aki a nyelvvel ily csodát művelt volna. Nála nyelv és érzés, eszköz és cél, szándék és kifejezés döbbenetesen egy. Valahányszor egy szót használ, az más színt, árnyalatot kap, mint a közbeszédben, valami varázst, mely addig nem volt benne, erőt vagy bájat, zengést vagy selypítést, vagyis eltolja a költői-képzetes sík felé, s ez az a boszorkányság, mely minden irodalmi alkotás mélyesége lényege, titkos mivolta. Ó maga a magyar nyelv.” (Kosztolányi Dezső)

Közreadja: Graf Rezső

Kilóg a gebevirgács

Nem a lóláb?

Úgy is lehetne mondani, de akkor nem lenne a szólás kellően divatos, „publikus”. Mert a sajtónyelvben most az a módi, hogy ékítésül – mint kalapra verébtollat – argó színezetű szavakat tűznek a mondatokba.

Ráhangelősként három mondatot idézek egy délutáni és két reggeli országos napilapból. A cím: „Hat fiút *csináltak* az ősök, így indult a dinasztia”. A cikk egy jó hírű, nagy tekintélyű pedagóguscsaládról szól... – A tárgyilagos, majdnem „száraz” tudósítás beszámolt egy svéd-magyar kft.-ről, amely új pezsgőt hozott forgalomba. Az adatok, számok között ez a mondat, illetve szó állt kihívón: „Az egyáltalán nem olcsó *pia* egyre nagyobb táborot hódít.” – A futballmérkőzésről készült összefoglalóban ez a vélemény volt olvasható: „Az angolok szélsője, Daley *marha* gyors.”

A magyar sajtó mennyiségi robbanása, a piaci verseny, a demokratikus többszólamúság nagyrészt jótékonyan hatott a lapokra. A tematikai szokszínűsége, a műfaji gazdagodásra, a frissességre, a tetszetős külcsínre gondoltak elsősorban. A nyelvezet, a stílus is változott: olvashatunk számos egyéni hangú, ötletes szó- és képteremtő, közvetlen élőnyelvi kifejezésmódú írást – is. Mert kialakult természetesen (?) az új közhelytár; a gyors „termelés” következtében gyakori a mondat szerkesztési és nyelvhelyességi hibája, sok az idegen szó, – nem is beszélve a legújabb gépcsapásról, az elválasztási keréketörésről.

A divatok – a jók is, a rosszak is – úgy futnak végig a hasábon, mint a gyufáról szökött láng a tarlón. Az még önmagában nem lenne baj, hogy fiatalosnak, „farmeresnek” akar tetszeni a szerző. Ha a téma és a műfaj megengedi... De a farmerszóhasználat legtöbbször öncélú, magamutogató, pusztán (élet)korjelző.

Sajátos közvetítő s talán normamódosító szerepe van az ifjúsági nyelvnek. Merít, felel meg az argóból, majd továbbadja, „felfelé” kinnálja – például a publicisztikába – e „vagány” szavakat. Így áramlott fel és épül(t) be a köznyelvbe például a *zsaru*, *meló*, *duma*, *kaja*, *mackó* (páncélszekerény), *csaj*, *pia*.

Normatív nyelvváltozatban való használatuk azonban – még? – furcsállható. Mint ahogy nem „kegyeletsértő” ugyan ma már farmernadrágban színházba menni, a képernyőn megjelenni, előadást tartani, konferencián részt venni, – de az igényes, másokat és az alkalmat megtisztelő ember ezt mégsem teszi. Mert minden helyzetnek, „szerepnek” megvan az illő szokása, hagyománya, normája – a nyelvi megjelenésben is. Ez lazult, rugalmasabb és természetesebb lett. Előnyök is adódnak ebből, például a kapcsolatteremtésben. De a normatágításnak is van – legyen! – határa. A jó ízlés kertaljában.

Ennél már továbbmentek a következő betű(el)vetők. Politikai nagygyűlésről tudósított a szerző. A kül- és belhoni programok ismertetése után a körülményekről írt, így is: „*Tök badi* volt a hangosítás.”

A sokszínű (!) napilap szörnyű tragédiáról számolt be: „... elvesztettek egy hegesztésre használt sugárforrást. Valaki megtalálta az utcán, és hazavitte. Az érdekes, furcsa szerkentyű ott díszlett a családi helyiség fő helyén. *Bele is döglött* a család apraja-nagyja.” Az olvasók elképzelték a szerencsére nem tartott sokáig, mert másnap reggel *piros* színt vált az arcuk az örömtől. A címdalton (sajtótörténeti pillanattal!) ez a stílushelyesbítés jelent meg: „Az emberek meghalnak. A lapkészítés hajszájában a szót, amelyet nem is akarunk megismételni, az esemény rettentő voltát nyomtatékosítónak éreztük. Mikor aztán az utcán láttuk, mit alkottunk, szégyenkezünk; és azoktól, akik szintén látták, elnézést kérünk!”

Koltói Ádám

Humor a nyelvújításban

Nyelvünk életének leggyorsabb változásait a nyelvújítás korához köthetjük. Az egységes nemzeti nyelv kialakulásának hosszú és bonyolult folyamata tetőzött be a felvilágosodás indulásával, az 1772-vel kezdetét vevő, mintegy százéves szakasszal. E mélyreható átalakulás leglátványosabb eredményének szókészletünk fölfrissülését tarthatjuk, hiszen sokezernyi nélkülözhetetlen elemmel gazdagodtunk: *csór*, *divat*, *gép*, *gyár*, *gyep*, *hangverseny*, *irodalom*, *lég*, *nyugdli*, *perc*, *sorsjegy*, *vonat*, *zene* stb.

Most azonban nem a nyelvi köztudat által befogadott szavakkal foglalkozunk, hanem – érdekességképpen – a sikertelennek bizonyult alkotásokból válogatunk. Ezeknek a száma ugyanis jóval nagyobb, mint az életképeseké.

Az 1780-as évek legkülönösebb alakja Barczafalvi Szabó Dávid volt. Rövid ideig a kor neves folyóiratának, a Magyar Hírmondónak szerkesztőjeként működhetett, ám annyira túlzásba vitte az újítást, hogy cikkei érthetetlenekké váltak, s az olvasói tiltakozások hatására meg kellett válnia a laptól. Nevéhez fűződik például a hónapok nevének magyarosítása. Valójában ötletessége mutatkozik meg abban, ahogy szemléletes képbe sűrítette egy-egy hónap időjárásait, természeti vagy gazdálkodási sajátosságát. Íme, a tizenkét elnevezés: *zúzoros*, *enyheges*, *olvanos*, *nyilonos*, *zöldönös*, *termenes*, *halászos*, *hévenes*, *gyümölcsönös*, *mustonos*, *gémberes*, *fagyláros*. Bármilyen szellemesnek tűnnek is a felsoroltak, mégsem váltak elfogadottá, hiszen mélyen meggyökeresedett szavakat kellett volna helyettesíteniük, ráadásul a mindvégig ismétlődő -s képző egyhangúságot szült.

Barczafalvi kedvelte a képzők halmozását, s ezzel igen hosszú, kacifántos, a magyar fül számára szokatlan alakokat hozott létre. Bár a *társadalom* főnév megmaradt, az *áladalom* idővel *állam*-ra rövidült. Hasonlóan megkurtították a *muzsikadalom* és az *erkölcsedelemény* formákat, de már a *mindenemnyedelem* (az *universitas* helyett) teljesen életképtelen volt. Az utóbbira hamarosan megjelent az *egyetem* szó. De hogy változnak az idők! Az egyetemek most folyó szervezeti átalakulásával mind többször használják ismét az *universitas* alakot.

Hangzatos szüleményekkel is találkozhatunk nála: az *ária* szerinte *dallica*, a *menüett* viszont *aprósdí*, a *legyező*-t meg *hivellő* megnevezéssel illette. Érdekesebben, szellemesen, ám nyelvtanilag elfogadhatatlanul próbálta magyarítani a *gárdista* és a *mártír* szavakat: az előbbi *belőrmész* (*belső ő* + *-mész* képző), az utóbbi *tűrmész*, hiszen sok szenvedést kell eltűnnie (+ *-mész* képző).

A példák alapján valóban jogosnak ítélniük Batsányi János bíráló megjegyzéseit: „Kétölnyi hosszúságú idétlen szavaikkal rútták könnyűfolyású nyelvünket, melyeket nem csak nem érthetni, de még csak ki is alig mondhatni.”

Nem szükséges kétszáz évet visszamennünk, ha efféle furcsaságokkal akarunk találkozni. Elég idéznünk a zugligeti felvonó nevére kiírt közönségpályázat anyagából, 1970-ből. A *Libegő* ugyan telitalálat, de mellette kabaréba illő ötletekkel is előálltak: *Álomszék*, *Budai gólyaláb*, *budakuli*, *Bilift*, *Kakukkmetró*, *Villamosszék*.

Felüdülésül talán érdemes volt áttekinteni a rég feledésbe merült példákat, amelyek – szokatlanságuk ellenére – vallanak szerzőjük találékonyságáról, szellemességéről, s bizonyítják az emberi gondolkodás sokszínűségét, eleven-ségét, illetőleg jelzik nyelvünk hajlékonyságát, alakíthatóságát.

Zimányi Árpád

Kazinczy-díjak, 1992.

Huszonkilencedik alkalommal kerültek átadásra a Kazinczy-díjak; az alapítólevél szerint ez évben egy vidéki és egy budapesti színész, előadóművész és egy pedagógus vehette át e rangos kitüntetését.

A továbbiakban Biszterszky Elemér államtitkárnak, az alapítványi kuratórium elnökének a bensőséges ünnepségen elhangzott beszédét idézem, illetőleg használok fel.

A Kazinczy-alapítvány elismeri és honorálja a szépen beszélő diákokat: az általános iskolásokat *Kazinczy-jelvény*rel; a középfokú iskolák tanulóit, s külön mezőnyben az egyetemek és főiskolák nevelőjeltöit (a határokon túl élőket is bekapcsolva a versenyekbe) *Kazinczy-éremmel* tünteti ki. – Az elismerés legmagasabb fokozata a *Kazinczy-díj*.

A kuratórium az előadóművészek körét már korábban kiterjesztette az énekművészekre; az idén pedig tovább, a táncdalénekesekre; abból a megfontolásból kiindulva, hogy a szépen és művészi magyarsággal megszólaltatott táncdalok és egyéb könnyűzenei művek közérthető tolmácsolása legyen példaértékű, énekesek és hallgatók körében egyaránt.

Ebben a kategóriában az idén *Koncz Zsuzsa* művésznőnek ítélte oda a Kazinczy-díjat; aki a magyar tánc- és popdal-előadóművészet kimagaslóan tehetséges és rendkívül népszerű tolmácsolója. Szépen csengő tiszta hangjával, közérthető szövegmondásával, kedves, szerény egyéniséggel vonzotta és vonzza a több korosztályból összetevődő széles közönséget, elnyerte tetszését, kivívta elismerését. S nemcsak táncdalaival ért el szép sikereket: művészte kiterjed a vers- és balladamonddásra is. Ezt a nyelvi értéket, a dalban, versben egyaránt megjelenő tiszta magyar nyelvi előadást értékelte az alapítványi bizottság a díj odaítélésével.

A vidéki színészek kategóriájában *Héjja Sándor* színművésznak, a Pécsi Nemzeti Színház tagjának adja a kuratórium a kitüntetését; aki a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola elvégzése után a kolozsvári színházhoz szerződött, és ott főszerepek sorában aratott jelentős sikereket. Pécsre, a színház hívására, 1988-ban telepedett át. Személyében nem csupán a pécsi színház gazdagodott egy vezető művésszel (amit igazol az, hogy itt a művészeti tanács elnökévé választották), hanem az egész magyar színházművészet is egy rendkívül tehetséges színésszel, akinek kiváló alakításait mindenkor a közönség szeretete, a szakma és a kritika elismerése kíséri. A neki ítét díj a példamutatón beszélő, prózát és verset egyformán élményszerűen tolmácsoló magyar színésznek szól.

A harmadik – de hozzánk legközelebb álló – díjazott *Kerekes Barnabás* tanár, a budapesti Radnai Béla gépiró és gyorsíró szakiskola és közgazdasági szakközépiskola igazgatóhelyettese. A Beszélni nehéz! mozgalomban közel egy évtized óta vesz részt, diákjaiból évenként 3-4 kört, s a különféle szakos tanárokból egy külön közösséget szervezve és vezetve. A Szakszervezetek Fővárosi Művelődési Otthonának felkérésére éveken át segítette az ottani nyelv- és beszédművelő (ifjúsági és tanári) kör működését; majd megbízásukból „bázisiskolaként” saját iskolájában színvonalas és bensőséges hangulatú rendezvényekről gondoskodik a fővárosi szakmunkásképzős szakköreink számára. Kezdeményezésére iskolájukban egyre gyakrabban (immár havonta) rendeznek „beszéd- és magatartás-kultúra” napokat; ezt példájukra más tanintézetek is igyekeznek meghonosítani. Tanítványai az utóbbi években szinte minden budapesti versenyről bejutnak a győri, illetőleg a sátorlajúhelyi országos döntőbe, s közülük többen kerültek már a jutalmazottak közé. A Rádió Beszélni nehéz! műsorában (amíg 15 perces volt) önálló Etikett rovatot vezetett, rövid idő alatt népszerűsége téve szert, s jó hatással népszerűsítve a mindennapi magatartás elemi normáit. Az Anyanyelvpolók Szövetségének egyik titkáráként segíti az országos mozgalmat, főleg az ifjúság megnyerését, nevelését. Állandó résztvevője és módszertani tapasztalatátadója a szakkörvezetők nyári táborainak, de segítségére év közben is minden kollégája számíthat.

A kuratórium úgy érezte: a díjak odaítélése a beszédművelő mozgalmak résztvevőinek osztatlan egyetértésével találkozik. – S nem tévedett. Beszélni nehéz! rádióműsorunknak hűséges egyéni levele-

zője, a békéscsabai Mezei Teréz már a televízió híradójában látottak alapján jelezte egyetértését; dicsérve Koncz Zsuzsa énekszövegmondását, Kerekes Barnabás nyelv- és beszédművelő tevékenységét; és külön örülve annak, hogy színművészeink közül az erdélyi származású Héjja Sándor került a díjazottak közé. A győri Kodály utcai óvónők szakkörét vezető Podráczky Tamásné jókívánságai is mindhármuknak szólnak; de – érthetően – legfőképp mégis a mozgalmunkhoz legközelebb állónak, Kerekes Barnabásnak. Idézem: „Nagy örömmel és még nagyobb szeretettel köszöntjük az új Kazinczy-díjas kitüntetetteket. Különösen és nem véletlenül Barnabást, aki nagy családunk oszlopa, összetartó, biztos láncszeme. Példaadása, elkötelezettsége, szelíd »rámenőssége« mindannyiunknak erőt ad”. Kisújszállási mindenünk, Pintér István is úgy látja Kerekest, mint „akit sokan ismernek és szeretnek; aki elbűvöli az embereket egy jó ügyért való lelkesedésével, kivételes munkabíráásával és szertremeltő egyéniségével”.

Hadd végezzem egy szubjektív megjegyzéssel! A Kazinczy-jelvények átadásakor, az általános iskolás győztesek váci táborában olyan fergeteges tapsot kaptak a ráadásaként ott lezajlott vetélkedő legjobbjai, hogy kénytelen voltam megjegyezni: ez a korosztály még tud örülni a mások sikerének. – Szakkörvezetőink leveleit olvasgatva úgy látom: talán nem is életkorhoz, hanem a közös ügy szeretetéhez tapad ez a (napjainkban ritka, de annál kedvesebb) jelenség: hogy vannak még, akik őszinte örömmel tudják elismerni a másik ember jó teljesítményét.

Legyenek is! Éljenek, örüljenek; és főleg: sokasodjanak!

Deme László

DÖBBENETES?

Kétségtelül fölkapott divatszavaink egyikével van dolgunk. Nyilván az „ártatlanabbak” közül valóval, hiszen nem foglalkozik vele külön szócikkben a Nyelvművelő kézikönyv; kihagyja Hernádi Miklós a Köz helyszótárból; nemhogy Póra Ferencnek A magyar rokon értelmű szók és szólások kézikönyve c. művében nem szerepel (1906), de a Magyar szinonimaszótár napjainkbeli kiadásában is csak a *megdöbbenő* rokon szavaként fordul elő. A kiemelt igenév szinonimájaként első helyen hozzák „kissé vál. vagy kissé biz.” stílusminősítéssel. További rokon értelmű jelzők még ezek: biz. *melegbégő*; (nagyobb mért.) vál. *megrázó*; (ami hirtelen ijedséget, megütközést keltő) *meghökkenő*; (különösen igen nagy volta miatt) biz. túlzó: *elképesztő* (pl. ~ ostobaság); (jelenségről, foka, mértéke szempontjából) túlzó: *kísérteties* (pl. ~ hasonlóság); túlzó *borzasztó*. Örül az ember, ha a sok-sok *döbbenetes*-t halva/látva pontos megfelelőt talál, s be tudja helyettesíteni. Ám ez nem olyan egyszerű! S nem is mindig sikerül...

José Silva – Robert Stone Gyógyíthatatsz c. könyvének ez az alcíme: Az öngyógyítás és gyógyítás döbbenetes módja. Az előszóban pedig ezzel kecsegtetik a szerzők a leírt módszer kipróbálóját-alkalmazóját: „Döbbenetes eredményeid gyorsan meg fognak győzni a módszer hatékonyságáról, s azon fogsz csodálkozni, vajon miért nem használja mindenki” (6. o.). Sehol semmi tragédia, ami megrengetne! Sőt: pozitív, örömdetes eredményekkel számolhatunk. *Meglepő, csodálatos, örömdetes ...* – ilyesféle melléknévek kellenének itt inkább!

Egyik vidéki lapunk hirdetéséből idézek (színhely: a megyeszékhely): „Döbbenetes árrakkal megnyílt a Cash'n Carry diszkontáruház. Mindenki pénztárcájához szabott diszkont-, viszonteladói és importárrakkal. Magyarországon a legolcsóbb! ...” A hirdetés legelső szavát majdnem a *katasztrofális* magyarításának várnánk; aztán teljes ellentmondásba keveredik a közlés! Alighanem ezt akarták velünk közölni: *meglepően olcsó* árak.

Próbáljuk meg tehát okosan és okkal használni e szavunkat! Olykor még humorizálásra is jó, pl. egy selejtárut megverselve: „Ez a csavar, döbbenetes, / Egyenesen *döbbenetes*!” Azaz: elképesztő, bosszantó, fölháborító...

Holczer József

Pontozó

Mindenekelőtt az 1992. évi 1. számban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. *Hétszer hét.* 1. Amputál. 2. Falióra. 3. Csaplár. 4. Baranya. 5. Vakkant. 6. Rakamaz. 7. Tambura. A sorok megfelelő átrendezése után (2., 7., 5., 6., 4., 3., 1.) az átlóban ez az eszköz-név jelenik meg: fakanál.

II. *Csacsipacsi foglalkozásnevekkel.* 1. Pereskedő kereskedő. 2. Intő öntő. 3. Lemondó bemondó. 4. Iktató oktató. 5. Síró bírő. 6. Coltos boltos. 7. Sarus darus. 8. Apoló ápoló. 9. Bősz csősz. 10. Arás órás. A kezdőbetűkből összeolvasható helynév: Piliscsaba.

III. *Egy bibliai szállóigét keresünk!* 1. Azbeszt. 2. Vesperás (v. vespera, vesperae; bár sok megfejtőnk rátalált ezek egyikére, mivel nem köznyelvek, elfogadtuk a vecsernye megoldást is). 3. Selej. 4. Rádium. 5. Azték. 6. Eldorádó. 7. Sőre. 8. Köből. 9. Vetkőzszám. 10. Alabárd. 11. Kimonó. 12. Bűnbak. 13. Televény. 14. Lencse. A keresett szállóige: Az vesse rá az első követ, aki büntelen. (Forrása: az Újszövetség; János evangéliuma, 8. 7.)

IV. *Idegen szó – magyar szó.* 1. Karakter. 2. Aktuális. 3. Progresszió. 4. Alternatív. 5. Restriktív. 6. Export. 7. Egzisztencia. 8. Marketing. 9. Civilizált. A kezdőbetűkből a kellő átrendezés után ez az idegen szó állítható össze: pacemaker. Magyarul: ütemszabályozó, szívritmus-szabályozó.

V. *Bodor Pál a nyelvről.* Az ostoba ember idegen szót használ arra, amit nem ért.

Azok közül a megfejtőink közül, akik megszerezték a sorsolásban való részvételhez szükséges 80 pontot, a következők nyertek egy-egy könyvet: Balogh Józsefné, Budapest, Rózsa u. 16. (1204); Béky Lászlóné, Budapest, Villányi út 80/A. (1118); Csérny Ádám, Leányfalu, Móricz Zs. út 265. (2016); Geszti Gyuláné, Pécs, Kassa u. 2. (7623); Dr. Győri Gyula, Jászapáti, Simon Ignác u. 3. (5130); Író János, Budapest, Gutenberg krt. 12. (1192); Kovács Károly, 21 000 Novi Sad (Újvidék), Kiss Ernő u. 8/A; Losoncziné Szabó Magdolna, Mátészalka, Kodály u. 4. (4700); Szeleczi Gábor, Sajószentpéter, 103. ISZI Kollégium, Béke tér 2. (3770); Takács István, Marcali, Mikszáth u. 3. (8700). Nyerményüket postán kapják meg.

A Pontozó új feladatai

I. *Számok helyett betűk.* Ábránkban az azonos számoknak azonos betűjegek felelnek meg. Helyes válaszok esetén a négyzetekből Arany Jánosnak egy ősi sóhaja olvasható ki. Ezt

tessék beküldeni! (Megfejtése 10 pont.)

7	11	3	•	6	3
1	•	3	•	2	10
8	4	•	1	12	5
9	•	7	11	3	!

1. Ady Endre egyik álnéve: 12 11 3
2. Kenyér gabonaféle: 9 7 10 2
3. Rajta! 1 7 2 10 3
4. Bemélyedés talajban, testen 6 5 4 3
5. Gyűjtőér 6 8 1 3

II. *Népnévkereső.* Az itt felsorolt szavak mindegyikéhez egy-egy népnév kapcsolódik akár különírandó jelzőként, mint pl. orosz kaviár, kínai porcelán, akár összetételi előtagként, pl. spanyolviasz, angolpark. Ha olvasóink helyesen válaszoltak, akkor a beírt szavak kezdőbetűiből, azok megfelelő átcsoportosításával egy közismert USA-tagállam nevét rakhatják ki. Ezt kérjük megfejtésülli! (15 pont.)

1. alaposság
2. jellem
3. káposzta
4. kulcs
5. kötés
6. bunda
7. nyár
8. park
9. szám
10. zuzmó

III. *Szóegyenletek.* Legutóbb tulajdonnévi szóegyenleteket közöltünk, most a közneveken a sor. Ha olvasóink rátalálnak a keresett szavakra, s elvégzik velük a megadott számtani műveleteket, eredményül egy-egy közszót kapnak; tájékoztatásul mindig azt is megmondjuk, milyet. Beküldendő a hat szó. Megfejtése 2-2, összesen 12 pont.

1. Testrész + számtalan egyed (!) + $\frac{\text{ellopom}}{2}$ = képzett főnév

2. 2 x személyes névmás + bűnügyi regény – személyes névmás = angol eredetű nemzetközi szó

3. Félig nő, félig hal – szarvasfajta öreg szülő = szláv eredetű főnév

4. 2 x személyes névmás + cseveg – életben van = képzett melléknév

5. Életes + arra a helyre + kacat = képzett főnév

6. 2 x nyelvi egység + háziállat = összetett melléknévi igenév és főnév

IV. *Öt Petőfi-vers.* Öt betű-, illetve szórejtvényt közlünk. Mindegyiknek a megfejtése egy-egy ismert Petőfi-vers címe. A helyes megfejtésért címenként 3, összesen 15 pont jár.

Az ipától

ridó Dá

S
b

A felügyelő börtönben volt

Mellkasi csontl

V. *Hétszer hét.* Az ábra helyes kitöltése, azaz a meghatározásoknak megfelelő szavak beírása után úgy tessék átrendezni a sorokat, hogy a C betűk helyén átlósan egy hangszer neve legyen olvasható. A helyes megfejtés 15 pontot ér.

C							Szepasségi szász
	C						Gyomot irtó
		C					Baranyai község (7940)
			C				Fejdzs is lehet
				C			Csuklya
					C		Szilvafajta
						C	Kivételezett személy

VI. *Babits Mihály a nyelvről.* Rejtvényünkben ezúttal a Nyugat első nemzedékének egyik kiemelkedő képviselőjétől, Babits Mihálytól idézünk egy szellemes hasonlatot. Ezt kell beküldeni. Megfejtése 25 pont.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 92 pont, de már 75 pont elegendő ahhoz, hogy valaki részt vehessen megfejtésével a sorsolásban, és egy-egy értékes könyv nyertese lehessen. A rejtvények megoldását 1992. november 15-ig kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364. Budapest, Pf. 122.

Minden kedves megfejtőnek jó időtöltést és kellemes szórakozást kívánunk a rejtvények készítői:

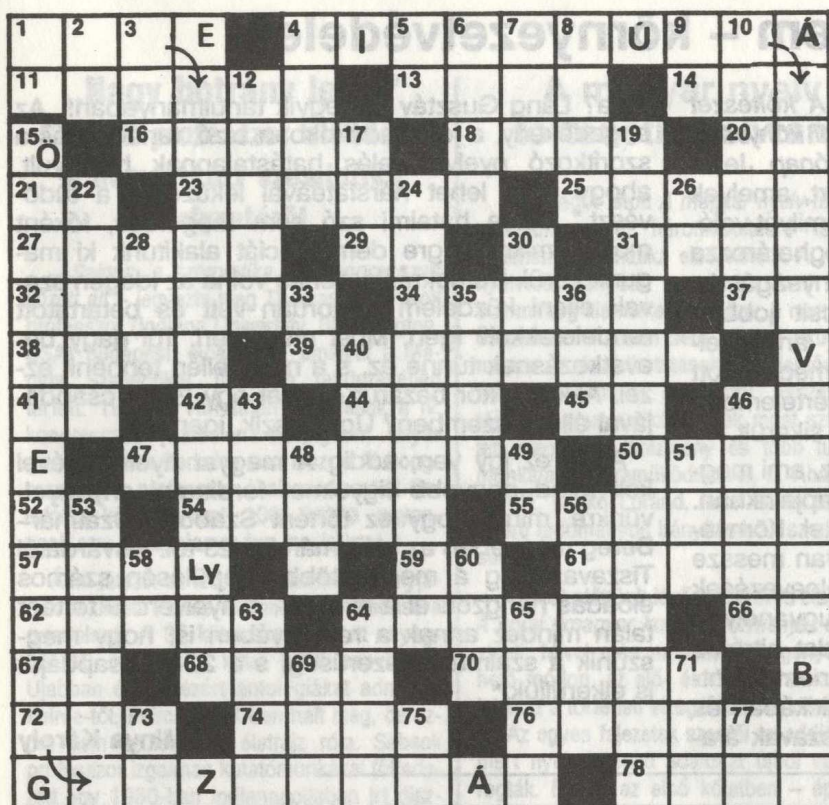
Doroszalai Elekné (IV.)

Láng Miklós (I., V.)

Petheő Károly (II.)

Schmidt János (VI.)

Zsigmond Győző (III.)



Találó hasonlat

VÍZSSZINTES: 1. Babits Mihály szellemes megállapításának első része. 4. Az előző sor folytatása. 11. Vörösmarty Mihály alkotta női név. 13. ... Rota; számos Fellini-film zenéjének szerzője. 14. Sejt, atom központja. 16. Goromba embernek ilyen a modora. 18. Rész, egy darab, latin szóval. 20. Palota közepe! 21. Holland autók jelzése. 22. A rá következő huszonnégy órában. 25. Filmrendező, egyik alkotása az Emberek a havason című (István). 27. Sarkított fény előállítására való prizma. 29. Olasz névelő. 31. Jeles meseírónk utóneve. 32. Nagy tömegben áradó. 34. E helyről. 37. Növény eredete! 38. E franciaországi megye székhelye Lille. 39. Híres (ember). 41. Kiflidarab! 42. Alom páratlan betűi. 44. Luxemburg, Belgium és Olaszország egymást követő autójel. 45. Ez pedig vegyjel, a germániumé. 46. Félkész! 47. Az utca túloldalára támogató. 50. Puska, de pofon hangját is utánzó szó. 52. Léc végei! 54. A filmszakma legrangosabb díja. 55. Tartósan csapadékos idő. 57. Totózó is latolgatja. 59. Csodálkozva mondjuk. 61. Félbe. 62. A francia-porosz háború döntő ütközetének (1870) színhelye. 64. Esemény végbemenetelének ideje. 66. Az ezüst vegyjele. 67. Némán leró! 68. Lengyel város, mikrobuzsmárka is. 70. A legnagyobb díjra kiírt löverseny. 72. Határozatlan névelő. 74. Felénk. 76. Ír származású angol regényíró (Lawrence, 1713–1768). 78. Nagy robajjal reped a tó jege.

FÜGGŐLEGES: 1. Vége a táncnak! 2. Valamint. 3. Minutum, rövid. 4. Lakói fantasztikus regényekben szerepelnek. 5. Azonos betűk. 6. A totóban 1, X vagy 2 a jelölése. 7. Az Anna női név idegen alakja. 8. Fű csonkja, Arany János szavával. 9. Elem! 10. Bambiról szóló történetét világszerte olvassák (Felix). 12. Nem üzemel tovább. 15. Babits megállapításának ötödik, befejező része. 17. A kén és a nikkel vegyjele. 19. A gondolat harmadik része. 22. Folyékony fertőtlenítőszer. 24. A negyedik rész a gondolatból. 26. Visszaló! 28. Matematikus rajzolhatja is, de tagja is lehet! 30. Innsbruck folyója. 33. Ragadozó ...; szálkás húsú édesvízi hal. 35. Röplabdát játékba hoz. 36. Az agykéregműködés korszerű vizsgálati módja, rövid. 40. Moszat, másképp. 43. Holland város, Nijmegen közelében fekszik. 46. Iskolai táblára is írnak vele. 48. Kiváló balettművész, koreográfus (Imre). 49. Tőke egynemű betűi. 51. Páratlanul uszító! 53. Vastag, bolyhos gyalpúszott. 56. Félretett, a játékban részt nem vevő kártyalapok összessége. 58. Félédes! 60. Hazánkban Pécs, Egerben és e városban áll minaret. 63. Pörgetve üti a pingponglabdát. 64. A Panelkapcsolat c. film rendezője (Béla). 65. Térbeli idom. 69. ... Lanka; ázsiai állam. 71. Irénke. 73. ... királya; Laloopera. 75. Bosszús embernek is mondja. 77. Ösztökélő szócska.

Schmidt János

Status quo

Nem tudunk latinul. Ezzel a megállapítással nem kívánunk bekapcsolódni a mostanában folyó „Legyen-e újból latinoktatás az iskolákban?” vitába, hiszen ez nem is igen tartozik illetékességi körünkbe. Csupán arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy gyakran használunk olyan latin kifejezéseket, amelyeknek a pontos jelentésével nem vagyunk tisztában, ebből a nemtudásból pedig furcsaságok adódhatnak.

„Vissza kell térni a korábbi *status quo*hoz”, hangzott el kb. egy éve a Szabad Európa rádióban. A latin *status* szót – *státus*-nak írva – már magyarnak tekinthetjük, gyakran használjuk ’állás, álláshely’ értelemben. Az idézett kifejezésről pedig ez áll az idegen szavak szótárában: *status quo* (*ante*), (kiejtve: sztátusz kvó [*ante*]): a megelőző, a korábbinak megfelelő állapot. E szerint a *korábbi* szócska használata fölösleges. A tévedésnek félig-meddig mentségül szolgálhat, hogy az ’előtt’ jelentésű *ante* szócska a használat során lekopott a kifejezésről.

Sajnos egyre gyakrabban találkozhatunk szóban és írásban is a *lábpedál* szóval. Aki ezt mondja, nyilván nem tudja, hogy a *pedál* már maga is a láb jelentésű latin *pes* szóból származik. A *pedál* magyar megfelelője a nyelvújításból származó *lábító*. Igaz, ez nem terjedt el, de ez azért nem ok arra, hogy a *pedál* szavunkat megfelleljük a *láb*-bal!

A *pedált* mindig lábbal működtetjük, csakúgy, mint a fogantyút kézzel. A kézifogantyú kifejezés is felesleges lenne.

Maradjunk a *status quo* kifejezésnél: ezt *korábbi* nélkül, a *pedált* pedig *láb* nélkül használjuk!

Makra Zsigmond

Nyelvvédelem – környezetvédelem

A tánc világnapja, Színházi világnap, A költészet napja, Környezetvédelmi világnap, Ünnepi könyvhét, A magyar nyelv hete, Műemlékvédelmi hónap. Jeles napok, hetek, hónapok. Nemes ügyekért, amelyek nagyobb figyelmet érdemelnének, mint amilyet valójában kapnak. Igaz, kampányjellegük meghatározza az értük folytatott tevékenység hatékonyságát is. Szímalángszerűek: egy ideig egy kicsit jobban odafigyelünk a táncra, környezetünkre, anyanyelvünkre, s aztán megint minden halad a megszokott kerékvágásban. Kizökkenteni abból – jó értelemben – még egyik rendezvénysorozatnak sem sikerült.

Leginkább még a környezetvédelem az, ami megkapja a fontosságához méltó rangot napjainkban. Talán jó lenne koalícióra lépni a zöldekkel. Környezetvédelem – nyelvvédelem, nincs is olyan messze egymástól. A Pocinix, Nohorki terméknevezések bizonyos szempontból nem tekinthetők ugyanolyan szennyezésnek, mintha ugyanaz a vállalat nitrátos vizet engedne a tiszta folyóba? S vajon nem tekinthető nyelvi „Bős–Nagymaros”-nak a politikában és a hírközlő szerekben használt idegen szavak ára-

data? Láng Gusztáv írja egyik tanulmányában: „Az engedékeny, a jószándékokban bízó, tanácsadásra szorító nyelv művelés hatástalannak bizonyult, ahogy nem lehet hársfateával leküzdeni a tüdővést.” De a hatalmi szó sem megoldás, főként most, amikor végre demokráciát alakítunk ki magunk körül. Demokráciaellenes volna az idegen szavak elleni küzdelem szigorúan vett és betartott rendeletekkel? Igen. Most még igen. Túl nagy beavatkozásnak tűnne ez, s a nyelv ellen tennénk ezzel. Akkor a kör bezárult? Ismét egy 22-es csapdájával állunk szemben? Úgy látszik, igen.

Amíg ez így van, addig A magyar nyelv hetével kell mind nagyobb figyelmet fordítani anyanyelvünkre, mint ahogy ez történt Szabolcs–Szatmár–Bereg megyében az idén március 23-tól. Kisvárdától Tiszavasvárig a megye több településén számos előadás hangzott el a nyelvről, a nyelvért. S történt talán mindez annak a reményében is, hogy megszűnik a szímalángszerűség, s a 22-es csapdáját is elkerüljük.*

Minya Károly

A stílus maga az ember

A magyar nyelv hetének ez volt az idén a központi témája. A rendezvénysorozat rá akarta ébreszteni az embereket arra, ahogyan valaki beszél vagy ír, nyelvhasználatának módja árulkodik gondolat- és érzésvilágáról, műveltségéről, egész emberi magatartásáról. A központi témához alciómúl adott Kazinczy-idézet („Szólj! s ki vagy elmondom...”) még erősebben utalt erre a célra, és óvta az előadókat attól, hogy túlságosan a szépirodalmi stílus felé forduljanak.

Az Anyanyelvápolók Szövetsége a nyíregyházi és a Szabolcs–Szatmár–Bereg megyei csoportját bízta meg az országos megnyitó és előadássorozat megrendezésével. Március 23-án került sor a megnyitó ünnepségre. Bachát László megyei TESZ-elnök megnyitója és Endreffy Ildikó alpolgármester köszöntője után Bánffy György színművész, az Anyanyelvápolók Szövetségének elnöke tartott a hét témájáról előadást. Majd Csíkos Sándor és Hetey László színművészek szép magyar verseket adtak elő, a Cantemus Gyermekek pedig Szabó Dénes Liszt-díjas karnagy vezetésével Kodály-kórusműveket énekelt.

Az eddigi szokásoktól eltérően nemcsak a megyeszékhelyen rendezték meg a megnyitót, hanem még a megye négy városában, Kisvárdán,

Tiszavasváriban, Mátészalkán és Fehérgyarmaton is. Ezekon Deme László nyugalmazott egyetemi tanár, Grétsy László tanszékvezető főiskolai tanár és Nagy János nyugalmazott egyetemi docens tartottak előadást.

A magyar nyelv hete, ahogy más években is történt a megyében, áttolódott a következő hétre is. A két hét alatt összesen 104 előadás hangzott el, 51 Nyíregyházán, 53 pedig a megyeszékhelyen kívül, általános és középiskolákban, főiskolákon, könyvtárakban és művelődési házakban. Összesen 54 intézményben volt magyar nyelv heti rendezvény.

Az évente megrendezésre kerülő Beregi Hetek is részt kért a nyelvhet eseményeiből, és Tarpán, Tiszasalkán, Tiszaadonyban, Vitkán, Gergelyugornyan és Vásárosnaményban fogadott nyelvész előadókat. A Magyar Nyelvtudományi Társaság nyíregyházi csoportja a magyar nyelv hete műsorába beillesztve felolvasó ülést rendezett, amelyen Mező András tanszékvezető főiskolai tanár tartott előadást „Szent királyaink tisztelete a középkorban” címmel.

A két hét előadásainak jó része a központi témához kapcsolódott (A stílus maga az ember, Szépen emberül, szépen magyarul, Megszóltatás és köszönés, A diákság nyelvhasználata, A

tanári beszéd felelőssége stb.), de más nyelvi témakörökből is hangzottak el előadások. Így a nyelvtan és a nyelvtörténet kérdéseiről (Szófajok és mondatrészek, A szóhasználat és közmondások, Nyelvrokonaink, A nyelvújítás kora stb.), a nyelv művelés köréből (Helyesírástól a helyesírásig, A szónoki beszéd, A nyelvi helyesség néhány kérdése, Anyanyelvünk csodái, Nyelvi játékok stb.), a nevek világából (Megyénk személynevei, A nevek világa, Becenevek és ragadványnevek stb.), a szépirodalmi stílus területéről (Móricz stílusa, A biblia nyelvének hatása, A 175 éves Arany költői nyelve, Szindbád nyomában, Minden nemzet a maga nyelvén..., Pilinszky egy sorának elemzése), az iskolai tanításból (Korszerű stratégia az anyanyelvi nevelésben, A nyelvi elemzés problémái stb.).

Előadóink között köszönhetjük Budapestről Bánffy Györgyöt, Deme Lászlót, Grétsy Lászlót, Kemény Gábor, Szathmári Istvánt, Szende Aladárt és Szűts Lászlót, Debrecenből Nagy Jánost és Sebestyén Árpádot, Egerből Raisz Rózsát, továbbá a nyíregyházi tanárképző főiskola magyar nyelvészeti, irodalmi és tanító tanszékeinek oktatóit.

Ezúton is köszönjük munkájukat.

Bachát László

A magyar nyelv hete központi rendezvénysorozatáról külön cikkben („A stílus maga az ember”) adunk részletes tájékoztatást. A szerk.

„Nagy botrány lesz!” Sebeok professzor előadása a nemzetközi szemiotika helyzetéről

– Sajnos, a szemiotika két kongresszus között áll – jegyezte meg Thomas A. Sebeok professzor (Indiana University, Bloomington, USA) budapesti előadásán, amelyet a Magyar Szemiotikai Társaság rendezésében tartott. 1993-ra várhatóan megjelenik a IV. kongresszus (Barcelona–Perpignan) anyaga, 1994-ben Berkeley-ben lesz az V. kongresszus. A professzor által szerkesztett *Semiotica*-könyvsorozat 100. kötete ugyan csak erre az alkalomra fog megjelenni.

Állni látszik az idő, ha a szemiotika atyjának tekintett Peirce életművének kiadására gondolunk. A 35 kötetesre tervezett anyagból 18 év alatt 4 kötet látott napvilágot. Újabban éppen ezért antológiákat adnak ki Peirce-től. Peirce 1914-ben halt meg, de azóta sem született jó életrajz róla. Sebeok professzor izgalmas kutatómunkával fölfedezett egy 1960-ban Indianapolisban írt diszserztációt Peirce-ről, megtetszett neki, ki nyomozta 30 év elteltével szerzőjét. Valóságos nyomozás volt, hiszen a szerző egy ideig a CIA-nak dolgozott, s ezért még nevét is meg kellett változtatnia. Josef Brand vállalkozott a könyv átdolgozására, s így 350 oldalon idén karácsonyra angolul megjelenhet az eddigi legjobb Peirce-életrajz. „Biztosan nagy botrány lesz, talán még filmet is forgatnak belőle” – vélte a professzor.

Sebeok professzornak tehát az a véleménye, hogy a szemiotika valójában a kongresszusokon él. Umberto Eco ezzel ellentétben azt állítja, hogy a kongresszusok elvesztették fontosságukat, mert – Afrika kivételével – ma már szinte valamennyi földrészen működnek nemzeti, sőt több országra is kiterjedő szemiotikai társaságok. Görögországban például van görög és balkáni szemiotikai társaság.

A szemiotika részterületei közül újabban a *bioszemiotika* érdekli leginkább a kutatókat. Ennek kiindulópontja Uexküll munkásságától adatható. Az ésszerű Peirce-től függetlenül szinte „újrafelfedezte” a szemiotikát. Manapság az etológusok, biológusok, orvosok, genetikusok, immunológusok fordulnak a bioszemiotika felé. A természet nagy titkainak feltárásában olyan segítséget kínál a szemiotika, mint egyetlen más tudományág sem.

Az utóbbi években mintha nálunk is újra megpezdült volna a szemiotikai közélet. Társaság szerveződött, szimpóziumok sorozatát rendezték meg, és néhány új szemiotikai könyv jelent meg. Öröndöztünk ez a kapcsolódás a nemzetközi szemiotikához. Épp ez a pezsgés indított, ösztönzött bennünket arra, hogy a szemiotika híreiről olvasóinkat is tájékoztassuk.

Balázs Géza

A magyar nyelv történeti nyelvtana

Napvilágot látott *A magyar nyelv történeti nyelvtana* című, háromkötetesre tervezett történeti grammatika első kötete. A magyar nyelvtudományban a nyelvtörténeti kutatások mindig kiemelkedők voltak, a nemzetközi összehasonlításban sem lehetett okunk panaszra. A részletkutatásokban jelentős eredményeket tudunk fölmutatni, összefoglaló történeti grammatikánk csak most szülehetett meg több intézmény és több tucatnyi munkatárs közreműködésével. E. Abaffy Erzsébet, Benkő Loránd, Imre Samu és Rácz Endre tudományos irányításával, szerkesztésével.

A most előttünk lévő hetvenéves első kötet *A korai ómagyar kor és előzményei* alcímet viseli. Mivel más módszereket igényel, érthető módon, az elő- és ómagyar kor nem lehetett a történeti vizsgálódások középpontja. Az egyes fejezetek szerzői az eddig is ismert nyelvtörténeti adatokat újból vállalták. Ebben az első kötetben – éppen a nyelvemlékes adatok viszonylag csekély volta miatt – a teljesség igényével dolgoztak, minden adatot számba vettek. (A későbbi korszakban már tudományos szempontok szerint válogattak az egyre szaporodó anyagból.)

Mindenképpen figyelmet érdemel a történeti grammatika fölépítése. A hagyományos grammatikai felosztást több helyen is módosították a szerkesztők, szerzők. Így három nagy fejezetből áll a kötet: morfológia, mondat és szöveggrammatika. A morfológia alatt együtt tárgyalják a szófajtát és a morfológiát – ez indokolt, hiszen a szófajok alaki és funkcionális tulajdonságai egymáshoz kapcsolva könnyebben értelmezhetők. Nem találunk a hagyományos grammatikából megszokott szó szerkezetet – ezt itt a mondati fejezetébe építették be. Megtalálható viszont a nyelvi működés legfelső szintje, a szöveg; illetve nem teljes szöveg, csak történeti nyelvtanhoz illő szöveggrammatika. (Bár találunk a szövegsemantikára vonatkozó megjegyzéseket, részfejezetet is.)

Modern szemléletű összefoglaló a történeti grammatika most megjelent első kötete. Az oktatás számára is hordoz tanulságokat: különösen a nyelvi szintek mechanikus elkülönítésének oldásában. De minden magyartanár, nyelvész-tanár számára föltétlenül ajánlható, hiszen a tudományos eredmények színvonalas összefoglalója; a nyelvi működés előzményeinek, folyamatának megértéséhez hasznos útmutató. Méltó helye lesz a TESZ, vagyis *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* mellett. (A következő kötetekben a kései ómagyar kor és a középmagyar kor történeti nyelvtanával találkozhatunk.)

B. G.

Egy új munkafüzetről

Ez a munkafüzet Szolnokon jelent meg, mégpedig a Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár kiadásában, Pápayné Kemenczey Judit mb. igazgató gondozásában. Szerkesztették: dr. Lengyel Klára és dr. Horváth Károly. Különlegessége két tényezőben van: 1. kollektív munka eredménye és 2. egy országos nyelvművelő verseny programját szolgálja.

A korábbi évek Verseghy Ferenc nyelvművelő versenyének döntőjén nemegyszer merült föl a részt vevő és előkészítő tanárok részéről az a kívánság, hogy a tapasztalatok és az igények felgyülemése nyomán készüljön el egy célszerűen szerkesztett feladatgyűjtemény. A célszerűség azt jelenti, hogy a tanárok kapjanak olyan segédanyagot, amely képet ad a verseny jellegéről és pedagógiai elveiről, egyúttal pedig anyagot is a felkészítéshez. A kiadvány kitűnően megfelel feladatának.

Bevezetőjében vonzóan mutatja be a versenymozgalom jelentőségét és időbeli szakaszolását, fordulóit (amelyek egyre fogasabb feladatok megoldását kívánják meg a benevezettekől). A felkészülés időszakára két részben (5–6., illetőleg 7–8. osztályosoknak szóló felosztásban) tartalmaz érdekes, megoldásra serkentő, legtöbb-ször játékos feladatokat. Ezek szakmai és nevelési értékeiről érdemes néhány soros méltatást írni.

Módszertani tervszerűség rendez el a feladatsorokat: kezdődnek írásbeli (de előszóban is előadható) szövegalkotással, s befejeződnek rejtvenyekkel; közben pedig hangtani, helyesírási, szófaji és szó szerkezeti, szinonimikai, szólás- és közmondás-alkalmazó, nyelvhelyességi próbák elé állítják a gyerekeket. (Ha „magánfoglalkozással” oldják meg őket, ellenőrizhetik magukat a kötet végén közölt megoldásokkal.)

Tervszerű az a változatosság is a feladatokban, amely különféle gondolkodási műveleteket kíván meg a gyerektől. Sokszor az ellentét felfedezése vagy éppen produkálása a megoldás titka. Máskor a helytelen alakot kell helyessé felváltani, vagy egy szó szerkezet egyik tagjához illő meghatározó jelzőt, határozót kell találni. Ismét máskor átalakításokat kell végrehajtani. Asszociációs készséget is feltételeznek olyan feladatok, amelyek egy (idegen) szó sorhoz kapcsolódó fogalmat neveztetnek meg (pl. a *cár, trójka, balalajka* főnevekről milyen nép jut eszébe). A nyelvi rétegződés tudatát fejlesztik azok, amelyek tájszavakhoz ke-restetnek odailó köznyelvi megfelelő-

ket. Helyesírásunk értelemkövető jellegét tudatosítják a gyerekekben például az egybe- és különírás próbái.

A szövegátalakítások, kiegészítések, mesefolytatások a fantáziajáték megannyi lehetőségét kínálják. Egy szóval: nyelv és gondolkodás, nyelv és stílusérzék kapcsolatai tárulnak föl a gyerek előtt, amíg töri a fejét. De szívesen töri, hiszen szeret alkotni, keresztrejtvényt fejteni, érdeklődését felkeltő kérdésekre válaszolni.

Ami pedig mindezekon felül növeli a kiadvány értékét: kollektív alkotás. Azoknak a tanároknak a munkája rejlik benne, akik tevékenyen részt vesznek a verseny munkájában, és értenek a feladatszerkesztés módszeréhez. Nem kevesebb, mint huszonegy szerző járult hozzá a gyűjtemény anyagának összeállításához. A Verseghy-verseny folyamatos erősödésének bizonyítéka ez a munkafüzet, amely egyébként már nem az első, s bizonyára nem az utolsó. Jó hasznát vehetik azok a tanárok és tanulók, akik minden bizonnyal jövőre is beneveznek, mégpedig nemcsak határainkon belül, hanem határainkon kívül is. Mert onnan is növekvő számban érkeznek Szolnokra tavaszunként a jelentkezők erre a neves vetélkedőre.

Szende Aladár

Keresetlen sorok egy szerzőtárs könyveiről

Az Édes Anyanyelvünk olvasói lapunkban jó néhányszor találkozhatunk már Láng Miklós nevével, olykor egy-egy kis írás, máskor ötletes nyelvi rejtvények szerzőjeként. E számunk Pontozó rovatában is ő jegyzi két rejtvényünket is.

Azt azonban már bizonyára kevesebben tudják róla, hogy ezen, valamint felelős szakmai tevékenységén túl – hosszú időn át egy rangos szaklap szerkesztője volt – irodalmi munkásságot is folytat. Pedig így van. Már hat önálló munkája jelent meg. Van köztük verseskötet („Az élet vize legyőzhetetlen”), életrajz („Vidovszky Béla festőművész élete és munkássága”), saját életének egy emlékezetes szakaszát megörökítő, hiteles hadifogolynapló („Hadifogság asszonyostól”), novella- és karcolatgyűjtemény („Útravaló”), valamint több kisregény („Két rövid, egy hosszú”, „Bocsáss meg, gyermekem!”). Színes, eleven írások ezek. S ami számomra különösen megkapó: szerzőjük még ezekben sem tagadja s hallgatja el „anyanyelvbarát” voltát. Olyannyira nem, hogy könyveibe, ha marad bennük egy fél oldalnyi hely, menten oda nyomtatattja lapunkat, valahogy így: „Ha biztonságosabban akar hozzájutni az Édes Anyanyelvünk című laphoz, fizessen rá elő egy évre (100 Ft) vagy fél évre (50 Ft) a következő címen ...”

Viszonzásul ezért a szép és nemes gesztusért, úgy érzem, az a legkevesebb, ha most mi is ideírunk legalább ennyit: „Akit közelebből is érdekelnek szerzőtársunk könyvei, forduljon közvetlenül hozzá a következő címen: Láng Miklós, Budapest, Üllői u. 54. (1082)”. S mivel egyik-másik műve már elfogyott, innen kívánunk a levélváltáshoz jó szerencsét.

G. L.

Egy fogalom = egy szó?

Főképp iskolai témájú megnyilatkozásokban fordul elő, hogy egybeírják: *tanítónéni*, *tanárúr*. Akik így írnak, úgy érzik: ha a *tanítónő* szó egyetlen fogalmat jelöl, ehhez hasonló a *tanítónéni* is, miért írják hát külön? Sietek megjegyezni: nincs igazuk.

Sajnos, máig is él és virul az a helyesírási babona, hogy ami egyetlen fogalom, annak a nevét egybe kell írni. Nos, ilyen „szabályt” sehol sem olvashatunk, sem a régi, sem az új helyesírási szabályzatban. Ahogy két szóba írandó a *Judit néni* vagy a *Szabó úr* szókapcsolat, ugyanígy külön kell írunk ezeket is: *tanító néni*, *óvó néni*, *tanár néni*, *doktor néni*; *tanár úr*, *mérnök úr*, *doktor úr*; *Dezső bácsi*, *Tóth bácsi*, *tanár bácsi*, *doktor bácsi*.

Az említett helyesírási babona helyett A magyar helyesírási szabályai című kézikönyv tizenegyedik kiadásának egy elvi fontosságú mondatát ajánlom a kétségeskedők figyelmébe: „Az összefüggő szövegben egymás után következő szavakat általában egymástól külön írjuk le...” (95. pont). Hogy a különírástól milyen esetekben térünk el az egybeírás javára, azt részletesen közli a szabályzatnak A különírás és az egybeírás című fejezete.

Figyelemre méltó, hogy a helyesírási szabályzatnak ebben a fejezetcímében a *különírás* megelőzi az *egybeírás*-t, mintegy azt sugallva, hogy két szomszédos szó leírásának a természetes (elsődleges) módja a különírás, amivel szemben az egybeírás a szabályzatban mindig meg kell (vagy meg kellene) okolni. Például a *tanítónő*, *óvónő*, *tanárnő* szót a *-nő* képzőszerű utótag miatt írjuk egybe.

Tanítónéni szavunk tulajdonképpen nincs. Természetes, hogy a magyar nyelv értelmező szótáraiban sincsen – egybeírt – *tanítónéni* címszó, de van a szótáraknak *tanító*, van *néni* és persze *tanítónő* címszava. (Értelmező szótáraink egyúttal helyesírási szótárak is!)

Ahogy egyetlen fogalmat (egy iskolatípust) jelöl a *szakiskola* szó, ugyanúgy egyetlen fogalom jelölője az *általános iskola*; az utóbbit mégis különírjuk, mert nincsen nyelvtani okunk az egybeírására, mint ahogy a *napközi otthon* egybeírására sincsen. Ezek ugyanúgy különírandó minőségjelzős szókapcsolatok, mint – más fogalomkörben – a *sült hús* vagy a *hosszan tartó*, a *szívhez szóló* és a *szóban forgó*.

Egybeírjuk: *megnősül*, de különírjuk a *férjhez megy* szókapcsolatot, bár ez ugyanúgy egyetlen fogalomnak a jelölője, mint az előbbi. Különböző helyesírásuknak nyelvtani magyarázata van: a *megnősül* előtagja a *meg-* igekötő, a *férjhez megy* pedig olyan határozós szókapcsolat, amelyben a *megy* ige bővítménye a *férj* főnév -hez határozóragos alakja.

Régi hagyomány, hogy a valamilyen raggal jelölt határozós kapcsolatok tagjait (az ilyen állandó szókapcsolatokban is) általában különírjuk egymástól. Gyakori hiba, hogy az „egy fogalom = egy szó” helyesírási babona miatt sokan egybeírják a következő különírandó szókapcsolatokat: *bérbe ad*, *kárba vész*, *ráncba szed*, *nyakon csap*, *nyakon csíp*, *nyakon vág*, *számon kér*, *számon tart*, *lépre csal*, *pórrul jár*, *szóvá tesz*, *tűvé tesz*. (Más csoportba tartozik a *tönkre-* igekötővel alakult *tönkre-megy* és *tönkretesz* szó: ezeket természetesen egybeírjuk.)

A tárgyas szókapcsolatokat is általában külön kell írunk, amikor a szokásos -t rag jelöli bennük a tárgyat: *kezet fog*, *részt vesz*, *véget ér*, *véget vet*. Nem számít, hogy egy vagy két fogalom fejeződik-e ki bennük. Csak a nyilvánvaló jelentésváltozást fejezzük ki egybeírással: *egyetért* (= derekasan viselkedik), *jótáll* (= szavatol). Ezek tagjainak együttes jelentése más, mint az előtag és az utótag jelentésének összege.

Pásztor Emil

Mondd és írd! – És olvasd!

Egy-két év óta szépen gyarapodik népszerűsítő nyelvűvelő irodalmunk: rádió- és tévémsorok előadásai könyvalakban, sajtóbeli cikkek másodközlései egyaránt szerepeltek a legutóbbi kiadványok között (pl. Halász Gyula iskolateremtő alapművének tavalyi 3. kiadása és az Álljunk meg egy szóra! vagy a Nyelvűvelő kis tükör). Most ebbe a sorozatba illő újabb kötetet üdvözölhetünk. Kemény Gábor és Szántó Jenő szerkesztésében 1992 közepén jelent meg *Mondd és írd!* címmel egy igényes válogatás a Népszabadság és más napilapok hasábjain publikált nyelvűvelő cikkekből.

Örömmel nyugtázhathatjuk azt a tényt, hogy napjainkban, amikor már a szabadpiaci verseny diktál, s az elárúsítóhelyeket előnti a sekélyes olvasni- és nézegetnivalók végtelen áradata, igenis szükség van efféle művekre, amelyek – a jelek szerint – keresetnek, így rendre el is fogynak.

Ki gondolná, hogy a nyelvi ismeretterjesztés hagyományos formájának nevezhető sajtóbeli rovatokban 1945-től napjainkig több mint tízezer írás jelent meg, s ez az óriási szám nem tartalmazza a nyelvészeti folyóiratok adatait. Az ismert szólás – *Verba volant, scripta manent* – nem vonatkozik a napi- és hetilapok idevágó közléseire, hiszen az említett orgánusok jórészt egyszeri olvasásra valók, ezért a nagy tömeghatású nyelvűvelő cikkek általában csak kérészéletűnek bizonyulnak. Fontosak tehát azok a gyűjteményes kiadások, amelyek megőrkítik a szakmailag színvonalas, de a laikusok számára is közérthető magyarázatokat.

A *Mondd és írd!* nyolc fejezetbe sorolt 200 írása arányosan felöleli nyelvűvelésünk főbb tárgykörét. Szerepelnek a kiejtés, a helyesírás, az alaktan, a mondat- és a stilsztika gyakoribb kérdései, de a legbővebb a szótani témájú írások köre. Ezek három fejezete magában foglal tanulságos etimológiai fejtegetéseket (*magánzó, ural – uraz, Ödön*), földolgozza legfrissebb divatszavainkat (*feltöltődik, fogalmaz, forgatókönyv, fölvetés, rákérdez*), és kellő önmérséklettel ugyan, de szól az idegen szavak kedélyeket borzoló szaporodásáról (*alternatíva, diszkó, hobbi, komplex, speciális*). Több magyarázat tudatosítja az AkH. 11. kiadásának néhány szabályváltozását (az anyagnévi, a minőségjelzői, illetőleg a folyamatos melléknévi igenévi előtagú szókapcsolatok, összetételek írásának bizonyos eseteit; a mozgósabályt). Nem hiányzik a humor sem (*Szexvizsgálat a szavak világában; Kinek a Mann, kinek a Mann-né; „A serpenyő másik oldala”*).

A kötet érdeme – ahogy megnyerő hangú Ajánlásában Grétsy László is rámutat – az időszzerűség, a nyelvi tények, példák frissessége, mely kitűnő helyzetképet ad nyelvhasználatunk jelenkori állapotáról. Pedagógusok, diákok (az általános iskolától az egyetemig), hivatásos és nem hivatásos beszélők haszonnal forgathatják a 32 szerző cikkei tartalmazó válogatást, melynek szép kivitele az Auktor Könyvkiadót dicséri.

Z. Á.

A boldog szó helyneveinkben

Több olyan helynevünk van, amelyikben szerepel a *boldog* szó. Így például önmagában alkot helynevet a Heves megyei, Hatvan város közelében lévő *Boldog* község nevében. Összetételben fordul elő a Baranya megyei *Boldogasszonyfa*, a Zala megyei *Zalaboldogfa*, illetve *Vasboldogasszony*, a Szolnok megyei *Jászboldogháza*, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei *Boldogkőváralja* és *Boldogkőújfalú* nevében.

Vajon mit jelent ezekben a *boldog* szó? Megmondhatjuk mindjárt: nem azt, amit – mint ma legáltalánosabban – az Értelmező Kéziszótár így ír körül: 'a sorsával, körülményeivel való megelégedés érzésétől teljesen áthatott'.

A legtöbb említett helységnevünkben az a jelentése, hogy 'szent', és általában Szűz Máriára vonatkozik. A Hatvan közelében lévő *Boldog* község nevének eredetéről ezt írja a Földrajzi Nevek Etimológiai Szótára: "... a falu Szűz Mária tiszteletére szentelt templomáról *Boldogasszonyhatvaná*-nak, majd *Boldogfalvá*-nak nevezték. Ezek megrövidüléséből való a mai *Boldog* névalak".

A „boldog asszony” jelzős szerkezettel tehát Szűz Máriát illették. Ez maradt fenn aztán az említett Bol-

dogasszonyfa (korábban *Boldogasszonyfalva*) és *Vasboldogasszony* falu nevében, szintén a Szűz Mária tiszteletére emelt templomra utalva. Ide tartozik azonban *Zalaboldogfa* neve is, előbb ugyanis *Boldogasszonyfalva* volt, csak a háromtagú névből a középső kiesett, a *-falva* pedig itt is *-fa* alakúvá rövidült.

Más a helyzet *Jászboldogháza* esetében. Az említett szótár ezzel kapcsolatban azt jegyzi meg, hogy korábban *Boldogház* volt, s az előtag bizonyára a 'gazdag' értelemben használt *boldog* melléknévből keletkezett *Boldog* személynév".

Ismét más jellegű a *boldog* szó a *Boldogkőváralja* és *Boldogkőújfalú* helységnevekben. A romjaiban ma is meglévő és így is impozáns vár legrégibb névvaltozata *Bódva* lehetett – mint a Földrajzi Nevek Etimológiai Szótára utal rá. A mai *Boldogkő* névalak a régi *Boldvakő*, majd *Boldókő* formából jöhetett létre, mégpedig úgynevezett népetimológiával, vagyis úgy, hogy a *Boldókő* alakot már nem értették, ezért *Boldogkő* formájúvá „értelmesítették”.

Szathmári István

Olvasóink kérdezték, mi válaszolunk

Emberöltő. Balkay László (Budapest, Garay u. 7.) kérdezi levelében a következőket: „Mennyi egy emberöltő? Ahogy látom, leggyakrabban nagyjából fél évszázadot értenek rajta. En viszont úgy tudom, hogy negyedszázadot, azaz kb. 25 évet jelent. Valójában melyik a helyes értelmezés?”

Bár nem szerencsés dolog, ha egy szó két különböző időtartamot is jelenthet, itt mégis ez a helyzet, olyannyira, hogy jó lélekkel egyik használatot sem helyteleníthetjük. Nézzük csak! Abból a feltevésből kiindulva, hogy az *emberöltő* összetételben az *ölt* igének a varrással kapcsolatos jelentése alapján az egymás után sorban következő öltések képe sejlik föl, egészen természetes az *öltő* igenévnek az emberi nemzedék értelme. Ez pedig, ha nem is pontosan 25 év, de közel áll ehhez. Az Értelmező kéziszótár szerint az emberöltő „egy-egy emberi nemzedék kifejlődéséhez szükséges idő”, azaz 25-35 év. Ez tehát vitathatatlanul helyes, jogos értelmezés. Hallgatónk jogosan tör lándzsát e mellett.

Igen ám, de tagadhatatlanul van ennek a szónak egy másik jelentése is, amelyet külön értelmezéssel ugyan nem tüntet fel a szótár, de azért irodalmi idézettel is igazol. Ez pedig az „emberélet hosszúságú idő” jelentés. A legismertebb példa erre Aranytól származik. Hogy is van a Toldiban?

„Mint ha pásztortűz ég őszi éjszakákon,
Messziről lobogva tenger pusztaságon:
Toldi Miklós képe úgy lobog fel nékem
Majd kilenc-tíz *ember-öltő* régiségben.”

Nos, számoljunk! Arany a Toldit 1846-ban írta, a mű cselekményének ideje az 1340-es évekre tehető, az időbeli különbség tehát kb. 500 év. Mivel a költő szerint ez kilenc-tíz emberöltő, nem kétséges, hogy ő itt nem 25-35, hanem 50-60 esztendő-t számított egy emberöltőnek; annyit, amennyi akkoriban az emberélet átlagos hosszúsága volt.

Hibázott volna Arany? Vagy hibázott volna Ballagi Mór, amikor 1874-ben megjelent, igen gazdag értelmező szótárában az *emberöltő*-t nemcsak „nemzedék”-nek, hanem „emberkor”-nak is értelmezte? Vagy hibázott volna több mint másfél évtizede elhunyt, kitűnő nyelvész kollégánk, Ferenczy Géza, midőn egy másik jeles nyelveművelőnek, Nagy J. Bélának válogatott tanulmányait és cikkei ilyen című kötetben adta ki: „Egy *emberöltő* nyelvünk védelmében”, holott ő is tudta, mi is mindnyájan tudtuk, hogy Nagy J. Béla nem 25-35, hanem hatvanöt évet töltött el nyelvünk védelmében, mivelhogy első cikke 1902-ben, az utolsó 1967-ben jelent meg? Nem, egyikük sem hibázott. Az *emberöltő* ezt is, azt is jelentheti. és bár ez a kettősség, ha nem vagyunk résen, zavart okozhat, nincs jogunk ellene szólani. Arra viszont mindenkinek, aki használja ezt a szót, vigyáznia illik, hogy a szöveggörnyezetből derüljön ki, melyik jelentésében él vele. Így nincs mit tartanunk tőle, sőt nyelvünk becses, értékes elemeként tarthatjuk számon.

Grétsy László

Kalarábé – karalábé. Mészáros Zsuzsanna (6430 Bácsalmás, Rákóczi u. 4.) néhány szóalakpár használatában tapasztal bizonytalanságot, következetlenséget. Igaza van olvasóinknak: mivel egyes szavaknak két vagy több hasonló alakú változata él nyelvünkben, nem könnyű megtalálnunk közülük a legmegfelelőbbet.

Az alakváltozatok hol magánhangzóban térnek el egymástól (*csend – csönd, csorog – csurog, hova – hová*), hol mássalhangzóban (*bicikli – bicigli, karambol – garambol*), hol pedig hangcsoportban (*veríték – verejték, veszít –*

veszejt). Jelentéskülönbség nincs közöttük, – hangulati, stilisztikai másságuk lehet jellemző. Például: a *felvettem* ezt egyhangúságát oldja a *fölvettem*; a *Mi a csuda?* népiesebb, bizalmasabb, talán humorosabb, mint a *Mi a csoda?* kifejezés.

Hasonlóan: a *mennykő* mellett népies a *ménkü*. Az állandó szókapcsolatban azonban csak ezt a változatot használhatjuk. (A *ménkü* üssön bele! A *ménkübe* is!)

Hivatalos „bolti” szó a *rizs*, de elég gyakori az „utcai” *rizsa* használata is. Ebből a kettősségből adódik a két melléknévi változat: *rizses, rizsás*. Szóösszetételben viszont csak a *rizs* fordul elő (*rizsföld, rizsporos, rizsfelfűjt*). Ám milyen érdekes – új jelentésben a *rizsa* lett a „győztes”! Az ifjúsági nyelvben *rizsa* = beszéd, szöveg; *rizsál* = szöveget, dumál, azaz *nyomja a rizsát*.

A *szavak* és *szók* forma alig különül el egymástól. A múlt században „ráerőszakolt” német mintának is ellenállt e szópár. Ugyanis ott *Worte* = valakinek összefüggő *szavai*, beszéde: „szép *szavakkal* köszöntötte”. *Wörter* = egyes, különálló *szók*: pl. „sorolj / betűs *szókat*”.

A különbség annyi csupán, hogy a *szavak* mindennapiabb, a *szók* választékosabb. Gyakoribb ugyan az *összetett szavak* kapcsolat, de jó az *összetett szók* is. Néhány kifejezésben ügyetlen lenne azonban a felcserélés: nem talál rá *szavakat*, keresetlen *szavakkal* beszélt róla.

Régebben a *kalarábé* alak volt a köz- és irodalmi nyelvi változat, a régi szótárak is így írták. Német átvétel ugyanis: *Kohlrabi*, tehát *l-r*. Később azonban elterjedt a *karalábé* (*r-l*) forma, s az 1954-ben megjelent helyesírási szabályzat „szentesítette” ezt a gyakorlatot. Ma is így kell helyesen írni és mondani.

Koltói Ádám

*

Nehéz a CSOMAG. Babusa Lászlóné (2225 Üllő, Pesti út 178.) bírálja a *csomag* (= csomagterv) és a *csúcs* (= csúcstalálkozó) szavakat. Az jelent zavart számára, hogy a *csomag*-nak (poggyász), illetve a *csúcs*-nak (orom) már foglalt a jelentése.

Igen ám, de a *szavak* jelentése bővíthet! Például – mint itt – tapadással. Ez úgy jött létre, hogy az összetétel (*csomagterv, csúcstalálkozó*) egyik tagját (*csomag, csúcs*) a két szó együttes jelentésében használjuk.

Gyakori és helyes szóalkotási mód ez. Az előtag önállósult: *üdtől – üdtő, feketekávé – fekete, takarékpénztár – takaréki*; az utótag: *levélbélyeg – bélyeg, borszüret, szőlőszüret – szüret*. A szókapcsolat valamelyik tagja maradt el: *kocsi szekér*-ből *kocsi* (Kocs községben készített szekér), *lábás fazék*-ből *lábás, pörkölt hús*-ból *pörkölt, tokaji bor*-ból *tokaji, napközi otthon*-ból *napközi*.

Ilyenkor természetesen szófajváltás is történik: a *kocsi, lábás, pörkölt, tokaji, napközi* mellénevekből főnév lesz.

Érthető olvasónk aggodalma, mondván, hogy több jelentés értelemszavart okozhat. Csak akkor, ha önmagukban állnak e szavak! A szövegben, a beszédhelyzetben világos, hogy melyik jelentést idézzük fel. Nem valószínű, hogy – beküldött példájára utalva – amikor ez a cím áll az újságban: „Kelet-Európa a fő téma a csúcson”, bárki is a hegycsúcsra gondolna, s nem a csúcstalálkozóra. (Bár a diplomaták számára egészségesebb lenne az „igazi” csúcson eltöltött hosszú ülésezés...)

K. Á.

Mit is mond?

Hányszor kapjuk föl a fejünket a rádiót, a tv-t hallgatva, újságot olvasva a címnek is választott bosszankodással! Azaz: jó volna tudni, mi a szerző, az újságíró álláspontja, mondanivalója, mert sajnos nem derül ki a szavakból, a szövegből. Vajon szándékosan, hogy fejtörésre, együttgondolkodásra késztesen, mint pl. a non figurativ festők, szobrászok? Vagy előtte sem teljesen világos valami, és éppen ezt a bizonytalanságát akarja tudtunkra adni?

Olvasom az El Dodonától! c. írást a Népszabadságban; témája az Alkotmánybíróság állásfoglalása a médiaelnökök felmentése ügyében (Miklós Gábor, 1992. 7:18.4). „A kétértelműség veszedelmesen szabados” – áll az elején, majd valamivel később: „A társadalom éppen csak egy leckével maradt el alkotmányjogból az illetékes értelmezők mögött, s a miniszterelnök így gondolhatja azt is, hogy meg kell neki mondani, hogy mely dolgok feketék, s melyek pedig fehérek.” – Engem zavar már a szabados szó is ezen a helyen, mert van ugyan az Értelmező szótár szerint ‘szabályoktól, társadalmi megállapodásoktól nem korlátozott’, ritkának minősített jelentése, mégis általában ‘az illetet vagy a szemérmet sértő’ értelemben használjuk. Elég is lett volna ennyi: A kétértelműség veszedelmes. (Az újságokból idézett szövegekben a dőlt szedést én kértem.) Igazán azonban a következő mondat zavar, dodonai voltával: vajon megállapítás, és akkor az egy erősen hangsúlyos; vagy gúny, és akkor az igekötőt az ige elé kellett volna tenni (így:... éppen csak elmaradt egy leckével)? Mindkét esetben ugyanis más és más a folytatás, sőt még mindig nyitva marad egy kérdés: a cikkíró szerint kire tartozik a társadalom felvilágosítása? – Hasonlóan homályos, a jogban nem járatos ember számára bizonytalan a következő bekezdésnek ez a mondata: „Elképzelhető, hogy a bírák úgy találják, nekik nem az a feladatuk, hogy sajátos (parlamentari) munkahelyi döntőbizottságként működjenek, hanem valami elvontabb, és épp ezért nagyon konkrét alkotmányosságot vizsgálnak.” Elvont is meg konkrét is? Persze nyilván a munkahelyi perpatvarokhoz képest elvontabb, az alkotmányosság területén pedig konkrét a vizsgálódásuk – gondolom én, de vajon helyesen-e?

Nem elég tehát – bár természetesen alapvetően fontos –, ha a szöveg alkotója végiggondolja, mit akar mondani! Azt is figyelembe kell vennie, mit és hogyan ért meg belőle a hallgatója, az olvasója. Zavarhatják pl. a megértést – a fentiekhez hasonló jelenségeken túlmenően – a ritka vagy új idegen szók, a gondolati ugrások (hiányos mondatok), a szerzői ügyetlenségek, mint a következő mondatokban: „Ha körülbelül átfognám ezt a teret a térképen, akkor hazánk jócskán benne lenne ebben az elátkozott periméterben.” (Uo. 17. – elátkozott körben.) – „...sokat foglalkoztam filozófiával. Még nem tudtam akkor, hogy ez a betegség megértésétől fog vezetni. Az egyetemen bemagoltam vagy ötvenezer oldalnyi tudományt. Minél mélyebben mentünk a részletek-

be, annál távolabb kerültem az egész megértéséhez.” (Talán ezt akarta írni: a betegség megértéséhez fog elvezetni; annál távolabb kerültem az egész megértésétől vagy: megértésében. – Kurír, 1992.7:20.6) – „A résztvevők többségét is meglepő döntést hozott a Közép-európai Kezdeményezés szombati, bécsi csúcsa, ugyanis a szervezetbe felvették – az előre bejelentett Horvátország és Szlovénia – Bosznia-Hercegovinát is.” Azt még csak kiegészíti az olvasó, hogy Horvátország és Szlovénia mellett felvették; de az már ugyancsak elgondolkodtató, hogy ha a többséget meglepte Bosznia-Hercegovina fölvétele, akkor kik vették föl? Vagy valami egészen másról van szó? (Népszabadság, 1992.7:20.1.)

Fogalmazás közben úgy vagyunk bonyolultabb gondolatainkkal, hogy addig forgatjuk őket a fejünkben, addig keressük a nekik legmegfelelőbb alakot és nyelvi formát, míg minden részletükben világosan nem állnak előttünk. Ez a (nyelvi) forma az olvasó, a hallgató számára nemegyszer nehezen emészthetővé válik, mert az említett művelet közben, illetve annak a végén összetömrődött, már nem mutatja föl a gondolat kialakulását, formálódását. Itt egy példa, ismét a Népszabadságból: (A parlamenti ellenzék liberális pártjainak a szövszólói ma visszafogottabban alkalmazzák a baloldal-ellenesség politikai retorikáját.) „Még hozzá éppen akkor, amikor a három éve még sokkal engedékenyebbnek mutakozó MDF prominensei ma már »liberál-bolsevik összeesküvésről« szónokolnak a magukat most is baloldalinak vallók és a szabadelvűek közti párbeszéd, szót értés, sőt, alkalomadtán, bizonyos konkrét kérdésekben az országgyűlési együtt szavazás leghalványabb megnyilvánulásai láttán.” (Az értehetőség zárlatai, 1992. 4:3.3) Szerintem természetesebb a mondat fölépítése így: ...összeesküvésről szónokolnak, ha a magukat most is baloldalinak vallók és a szabadelvűek közti párbeszédet, szót értést tapasztalnak, sőt már akkor is, ha az országgyűlésben – alkalomadtán, bizonyos konkrét kérdésekben – némi halvány jelét látják az együttes szavazásnak. – Sokszor kipróbáltam, hallgatóim, újságírók körében a két változat megítélését, s ezt az utóbbi formát első hallásra is érthetőnek ítélték, sokkal könnyebben fölfoghatóknak, mint az eredeti.

A Mit is mond?-dal úgy vagyunk, hogy restelljük többször mondani, mert figyelmetlennek, nagyothalónak is gondolhatnak minket; olvasás közben meg unjuk, ha gyakran tapasztaljuk az említett jelenségeket; ugyanis az olvasó, az értő (értelmes) ember számára az a természetes, hogy az író a (nyelvi) formával segíteni akarja, nem pedig akadályozza gondolatai megértését. És akkor még mindig hátra van – ha ti. pontos a fogalmazás, a szöveg –, pontosabban: mindvégig tudatunkban kell, hogy legyenek az olvasó, a hallgató részéről feltételezett előismeretek, a szövegkörnyezet, az adott helyzet, melyben a szöveg megjelenik. Erről azonban majd egy következő írásban.

Bencéd József

A szerkesztő postájából

Részen az Édes Anyanyelvünk szerkesztőségébe, részben személyesen hozzám igen sok olyan levél érkezik, amelynek egyik-másik gondolata, akár egyet lehet vele érteni, akár nem, megérdemli, sőt szinte megkívánja a nyilvánosságot. Ha másra nem, arra mindenképpen jó a hozzánk érkező levelek egy részének, ill. egy-egy részletének közreadása, hogy megmutassa, milyen kérdések érdeklik, foglalkoztatják olvasóinkat, mit tartanak jelenlegi nyelvhasználatunk legnagyobb veszélyének, ártalmának vagy éppen erényének, értékének. (Persze, nemcsak erre jó, hiszen az olvasók levelei számos igen értékes, tudományosan is hasznosítható javaslatot, gondolatot is tartalmaznak.) Éppen ezért azt tervezzük, hogy e számunktól kezdve mindig átnyújtunk olvasóinknak egy kis idézetcsokrot; néhány olyan levélrészletet, amely ráébreszt tévedéseinkre, szélesíti érdeklődési körünket, újabb feladatokat jelöl ki számunkra. Tehát e hasábkokon elsősorban olvasóinké, levélíróinké a szó. Mi csupán egy-két magyarázó, ki egészítő megjegyzést fűzünk a közreadottakhoz.

Elsőnek **Gams György** leveléből idézünk (Székesfehérvár, Liszt Ferenc u. 4.): „Egy számítástechnikai lapot olvasva azt tapasztalom, hogy a szavak fele angol, és a tisztelt akadémikusok meg sem kísérik a megfelelő magyar kifejezések megalkotását és meghonosítását. Tudom, hogy a magyar nyelv szavainak fele jövevényszó, főleg török, szláv és német, amelyek azután elmagyarosodtak, s ma már magyarként használjuk őket. Ezeket a már meghonosodottakat természetesen kár volna irtani. Kellene azonban egy mozgalom, amely a nyelvünkben feleslegesen és hazával pótolhatóan használt idegen szavakat mellőzi, és előírja a helyettük alkotottak használatát. Ilyen mozgalomban (alapítványban) magam is szívesen részt veszek, és ha megindítják, támogatom.”

Nemes felajánlását köszönjük. A Szép Magyar Nyelvért Alapítványnak, amelyről már szoltunk lapunk két előző számában, többek között a magyar nyelv védelme, a főleg idegen szavaktól való megóvása is célja. (Az alapítvány számlaszáma MNB 314-12201.) Egyébként, bár a számítástechnika angol szavai csakugyan előzőlnek bennünket, az tévedés, hogy a szakemberek semmit sem próbálnak tenni ez ellen. Nem szólva itt jó néhány ezzel foglalkozó, a megoldás útjait-módjait kereső tanulmányról és cikkről, hadd hívjam fel levélírónk – és olvasóink – figyelmét egy néhány éve megjelent, 171 oldalas, hasznos könyvecskére: Mi micsoda magyarul a számítástechnikában? (Szerkesztette: Kis Ádám. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1986.)

Néhány sor **Író János** olvasónknak (Budapest, Gutenberg krt. 12.) jobbára elismerő, dicsérő, de íme, bírálatot is tartalmazó leveléből: „Sajnos, az Édes Anyanyelvünkben is előfordulnak csúnya, fülsértő egyeztetési hibák: XIII/2. 9.o.: a ...változásoknak nyelvi vetületei is vannak (helyesen: *vetületeik*); XIII/4. 4.o.: ... nehéz dolga lehet azoknak... (*dolguk* helyett).”

Hogy ez az egyeztetés mennyire súlyos hiba, arról szakmai körökben megoszlanak a vélemények, de köszönjük levélírónknek, hogy ráirányította figyelmünket e kérdésre. Mint láthatja, e számunkban már közlünk is egy ezzel foglalkozó cikket (**Zimányi Árpád**: Kiknek van igaza?).

Svájcban írja lapunknak **dr. Kobrehel György** olvasónk (Steffisburg, Hartlisbergstr. 14.) a következőket:

„Tisztelt Szerkesztőség!

Mivel az utóbbi néhány évben a változások korát éljük, ahol az értékrendszer mint politikai, vallási vagy erkölcsi kategória minden tekintetben szintén változik, érdekelne

egy talán apróságnak tűnő helyesírási szabály. Arról van szó, hogy a kereszténység Istenét még mindig kisbetűvel szabad csak leírni? Vagy csak a bizonytalanság nagy még ezen a téren? Ugyanabban a cikkben láttam már kis és nagybetűs írásmódot. A kérdés az lenne, hogy mi készítette egyáltalán az akkori helyesírási bizottságot a kisbetűs írásmódra, mivel tudommal az összes többi istenséget, ha a név személyhez kapcsolódott, következetesen nagybetűvel írták. Több helyen még Jézus nevét is kisbetűvel láttam, sajnos, látom még néha ma is. Miért volt erre a nemecseki büntetésre szükség? Igaz, az Isten tudományosan nem igazolható (azért beszélünk hitről), de az ellenkezője sem bizonyítható, s egy ilyen írásmód sérti valási lelkületünket.

Annyi mindent rehabilitáltak már otthon, mikor kerül erre a sor? Vagy pedig megmarad a Pálhoz intézett szó: „nehéz neked az ösztön ellen rúgódoznod? (Ap. csel. 9.5.b.)”

Levélírónk kételyei jogosak. Azt ugyan kimondja a helyesírási szabályzat, hogy az *Isten* szó tulajdonnévként nagy kezdőbetűs, s csak köznévként írandó kicsivel, de a részletes vizsgálat, bizony, nagyon elkélne. Egy erről szóló tüzetes elemzésnek bizonyára a Magyar Nyelvőr is, de ha a cikk terjedelme nem túlságosan nagy, a mi lapunk is készséggel helyet adna.

Végül egy fiatal nyíregyházi kutató, **Minya Károly** leveléből idézünk. Jogosan írom kutatónak, hiszen a Bessenyei György Tanárképző Főiskola nyelvészeti tanszékének oktatójáról van szó, akinek már jó néhány értékes írása meg is jelent – két kis cikke lapunk e számában is található! –, egy észrevételét azonban levélben írta meg. Íme: „Valóban sajnálatos, hogy sok szavunk elveszíti jelentésárnyalatát, mint olvashattuk Timár György írásában (É.A. 1991. 4.), illetve helytelenül más jelentést vesz fel. Így például a *bombasztikus* szó, amiről pedig Grétsy László és a Raácz Judit szolt a lap hasábjain (É.A. 1992. 1.). Mint ezekből megtudhattuk, a *bombasztikus* melléknév a *bombaszt* főnévvel kapcsolatos, jelentése: öncélú, dagályos, fellengzős frázis, ehhez nyilván nem férhet kétség. S az is igaz, hogy napjainkban helytelenül 'kitűnő, nagyszerű' (pl. siker) jelentésben használatos és közzismert. Vajon mi lehet ennek az oka? Egyet lehet érteni Grétsy Lászlóval abban, hogy sokan azt hiszik, ez a *bomba* származéka, s ezért használják az említett értelemben.

Véleményem szerint azonban szóvegyülés is közrejátszott a *bombasztikus* új divatú használatában, mégpedig a *bombajó*, *bombasiker* összetétel előtagjának és a *fantasztikus* melléknévnek a keveredése. Ha igazam van vagy lehet, akkor talán valamivel enyhébben, elnézőbben kellene megítélnünk a *bombasztikus* új jelentésárnyalatát.”

Igazán érdekes, megszívlelésre méltó észrevétel. Látólag csakugyan szóvegyülésfélével állunk szemben. Ahogy a *rémítő* és *ijesztő* keveredéséből megszületett a *rémisztő*, úgy a *bomba* és a *fantasztikus* egymásra hatásával is számolhatunk. Ez valóban nyom a latban, de szerintem teljes felmentést azért nem adhat, mert az alaki módosulás zavaró jelentésváltozással, keveredéssel is párosul, amiről a *rémisztő* esetében nincsen szó.

A kedves olvasók dicsérő, bíráló, javaslattevő stb. leveleit továbbra is várja a szerkesztő:

Grétsy László